

Załącznik do Uchwały Nr XXXIX/335/2014
Rady Gminy Bartoszyce
z dnia 26 marca 2014 r.

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY BARTOSZYCE
NA LATA 2014 - 2017**

SPIS TREŚCI

Wstęp

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013

5.1.2. Założenia do krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1 Strategia rozwoju województwa warmińsko-mazurskiego

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego

5.2.3. Strategia rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego

5.2.4. Program opieki nad zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Obiekty zabytkowe nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków

6.2. Wykaz obiektów zabytkowych nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków

6.3. Zespoły najcenniejszych zabytków ruchomych

6.4. Zabytki archeologiczne

6.4.1. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków

6.4.2. Wykaz stanowisk o własnej formie krajobrazowej

6.4.3. Zestawienie liczbowe stanowisk archeologicznych zewidencjonowanych i wpisanych do rejestru zabytków, łącznie z ich funkcją oraz krótką analizą chronologiczną (opis koncentracji stanowisk archeologicznych – uwarunkowania fizjograficzne)

6.4.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego

7.1. Uwarunkowania wynikające ze *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy*

7.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy

8. Ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy

9. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie

10. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

10.1. Gminna ewidencja zabytków

10.2. Inwentaryzacja obiektów tzw. małej architektury

10.3. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

10.4. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

10.5. Określenie sposobu realizacji poszczególnych celów gminnego programu opieki nad zabytkami

11. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

12. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

13. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Wstęp

Podstawowym założeniem *Programu opieki nad zabytkami dla gminy Bartoszyce na lata 2014-2017* jest ukierunkowanie działań lokalnego samorządu na poprawę stanu zachowania i utrzymania środowiska kulturowego. W ostatnich latach, dla realizacji tego założenia, coraz większy nacisk kładzie się na aktywizację lokalnych środowisk samorządowych. W ramach budowy nowoczesnego oblicza społeczeństwa, dostrzega się potrzebę pogłębiania świadomości społeczeństwa w oparciu o fundamenty miejscowych tradycji kulturowych. Lokalna tradycja jest szczególnie cennym dziedzictwem kulturowym, składa się ze splotu wydarzeń (kontekst dziejowy, historie poszczególnych ludzi, grup społecznych), zachowanych pamiątek (zabytki architektury i budownictwa, zabytki ruchome, zabytki archeologiczne). Miejscowa historia zaś, najczęściej dotycząca poszczególnych rodzin czy niewielkich grup społecznych, przenosi się na dzieje regionu. Opieka nad dziedzictwem kulturowym powinna zatem leżeć u podstaw budowania nowoczesnego społeczeństwa, świadomego swojej przeszłości, która w oczywisty sposób pomaga definiować tożsamość kulturową jako wartościowy składnik struktury współczesnej cywilizacji.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina Bartoszyce jest gminą wiejską położoną w północno-wschodniej Polsce, w centralnej części powiatu bartoszyckiego, w północnej części województwa warmińsko-mazurskiego. Siedziba gminy znajduje się w Bartoszycach, mieście będącym zarazem siedzibą władz powiatowych, w odległości ok. 70 km od Olsztyna i 17 km od granicy z Rosją, w Bezledach. W latach 1975-1998 gmina położona była w województwie olsztyńskim.

Powierzchnia gminy zajmuje obszar 428 km², co stanowi 32,69% powierzchni powiatu. Użytki rolne stanowią ok. 73% powierzchni gminy, stąd jej funkcją wiodącą jest rolnictwo, natomiast ok. 16 % ogólnej powierzchni gminy stanowią tereny leśne i zadrzewione. Pozostałe to tereny zurbanizowane, wody i nieużytki. Znaczną część powierzchni gminy zajmują obszary prawnie chronione. Obszar Chronionego Krajobrazu „Doliny Elmy” i Obszar Chronionego Krajobrazu „Doliny Dolnej Łyny” oraz dwa obszary chronione w ramach sieci NATURA 2000 – Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków „Ostoja Warmińska” i Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk „Torfowiska Źródłiskowe koło Łabędnika” obejmują ochroną ginące lub zagrożone ekosystemy w skali Europy oraz wiele zagrożonych i ginących gatunków flory i fauny, w tym bociana białego, którego liczebność i zagęszczenie stanowisk /71 par na 100 km²/są tutaj największe w skali kraju.

Gmina Bartoszyce jest jedną z największych obszarowo gmin w Polsce i największą spośród sześciu gmin powiatu bartoszyckiego, zamieszkiwaną przez 11.116 mieszkańców /według danych GUS z 2011 roku/. Gęstość zaludnienia wynosi 26 M/km². Największą liczbę mieszkańców ma sołectwo Bezledy.- ok. 1660, najmniej osób – 70 zamieszkuje w sołectwie Szylina Wielka. Na strukturę osadniczą składa się 31 sołectw - Barciszewo, Bąsze, Bezledy, Dąbrowa, Galiny, Gromki, Kiersity, Kiertyny Wielkie, Kinkajmy, Krawczyki, Łabędnik, Łojdy, Maszewy, Minty, Nalikajmy, Osieka, Połęczce, Rodnowo, Skitno, Sokolica, Spytajny, Szylina Wielka, Tapilkajmy, Tolko, Trutnowo, Wajsnory, Węgoryty, Witki, Wirwilty, Wojciechy, Żydowo - obejmujących 112 miejscowości.

Gmina Bartoszyce sąsiaduje:

- od południa – z gminami: Lidzbark Warmiński, Kiwity (z powiatu lidzbarskiego) i Bisztynek,
- od zachodu - z gminą Górowo Iławeckie,
- od północy – (granica państwowa) z Obwodem Kaliningradzkim w Rosji,
- od wschodu – z gminą Sępolewo,
- okala pierścieniowo centralnie położoną gminę miejską Bartoszyce.

Jednostki osadnicze gminy łączy niezbyt gęsta sieć dróg gminnych, 24 odcinki dróg powiatowych, drogi wojewódzkie nr 512 i 592, a także drogi krajowe: numer 51 biegnie do granicy państwowej z Federacją Rosyjską, przejście graniczne Bezledy, nr 57 do Makowa Mazowieckiego. Przez tereny gminy przebiegają również dwie towarowe linie kolejowe relacji Bartoszyce – Głomno i Bartoszyce – Korsze.

Według podziału fizycznogeograficznego Jerzego Kondrackiego, niemal cała Gmina Bartoszyce leży w podprovincji Pobrzeża Wschodniobałtyckie, w południowej części makroregionu Niziny Staropruskiej, mezoregionie Niziny Sępolewskiej, która stanowi rozległą, bezzeziorną i w znacznej części wylesioną nieckę z niewielkimi spadkami terenu. Najniższym położonym miejscem w gminie jest dolina meandrującej rzeki Łyny – 35 m n.p.m. Południowy kraniec gminy położony jest na obszarze Pojezierza Mazurskiego, w obrębie mezoregionu Pojezierza Olsztyńskiego, w którego krajobrazie widoczne liczne pogórki i doliny. Gmina leży w zlewisku Morza Bałtyckiego. Niemal cały jej obszar stanowi dorzecze Pregocy, tylko północno - zachodnia część gminy leży w dorzeczu rzeki Świeżej. Ośią hydrograficzną jest rzeka Łyna, przecinająca teren gminy z zachodu na wschód. Jej lewobrzeżnym dopływem jest rzeka Elma. W południowej części gminy, z kierunku południowego na północny, przepływa rzeka Pisa Północna, prawy dopływ Łyny. Natomiast w północnej części gminy płynie z południa na północ rzeka Bezleda, prawobrzeżny dopływ Riezwey. Wśród wód powierzchniowych największy zbiornik stanowi jezioro Kinkajmskie o powierzchni 95,5 ha.

Na terenie gminy znajdują się udokumentowane zasoby kruszyw naturalnych - piasków i żwirów. Obecnie eksploatowane są tylko 2 złoża: Warszkajty I i II. Ponadto znajdują się również udokumentowane, ale nie eksploatowane złoża wód geotermalnych.

Gmina leży na terytorium dawnego osadnictwa ludów bałtyjskich (Kultura pruska). Osadnictwo to zostało przerwane przez krucjatę Zakonu Krzyżackiego, który podbił omawiany obszar i od 1233 r. do lat 80 XIII w. chrystianizował pogańskie Prusy. Większość miejscowości w gminie była lokowana przez Zakon i posiada głównie XIV i XV-wieczną metrykę.

Na przestrzeni wieków wykształcono dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały w Gminie Bartoszyce do czasów obecnych i są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami gminy Bartoszyce na lata 2014-2017* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591 ze zmianami).

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. sprawy kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 ze zmianami), która nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:

- a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16),
- b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),
- c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),
- d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22, ust. 4),
- e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32, ust.1, pkt 3 i ust. 2),
- f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje

przyznanie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33, ust. 1 i 2),

- g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71, ust. 1 i 2)
- h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (art. 81),
- i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87, ust.1).
- j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87, ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zmianami)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5, art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 ze zmianami)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu m.in.:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków, ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,

- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, działami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, reliktnymi działalnościami gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zagospodarowanie zabytków, prowadzenie badań, prac i robót oraz podejmowanie innych działań przy zabytkach.

Art. 25.

Zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza:

- 1) dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku;
- 2) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie;
- 3) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyeksponowania jego wartości.

Art. 26.

W umowie sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, przy określaniu sposobu korzystania z tego zabytku należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku. Przepis ten stosuje się odpowiednio do decyzji o oddaniu w trwały zarząd zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków.

Art. 27.

Na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku wojewódzki konserwator zabytków przedstawia, w formie pisemnej, zalecenia konserwatorskie, określające sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

Art. 28.

Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru zabytków lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia,
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia,
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany,
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Art. 31.

1. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować:

- roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji

wojewódzkiego konserwatora zabytków albo

- roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego

- jest obowiązana, z zastrzeżeniem art. 82 a ust. 1, pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków.

2. Zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych ustala wojewódzki konserwator zabytków w drodze decyzji, wyłącznie w takim zakresie, w jakim roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, zniszczą lub uszkodzą zabytek archeologiczny.

3. Egzemplarz dokumentacji badań podlega po ich zakończeniu nieodpłatnemu przekazaniu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

Art. 32.

1. Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Art. 33.

1. Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Art. 36.

Pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;

- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust.1;
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru;
- 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Uzyskanie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podjęcie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę lub zgłoszenia, w przypadkach określonych przepisami Prawa budowlanego.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591 ze zmianami)

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. sprawy kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2001 r. Nr 62, poz. 627 ze zmianami)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2012 r. Nr 110, poz. 647)

Zapisy ustawy określają, iż podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania przestrzennego oraz ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego należy uwzględnić obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustawa nakłada na samorządy obowiązek zawiadomienia konserwatora zabytków o przystąpieniu do sporządzania studium i planów zagospodarowania przestrzennego, uwzględnienia wniosków konserwatorskich oraz uzgodnienia dokumentów.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2009 r. Nr 151, poz. 1220 ze zmianami)

Zgodnie z art. 83 ust. 2 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzew i krzewów z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków wydaje wojewódzki konserwator zabytków.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2010 r. Nr 102, poz. 651)

Ustawa określa (w art. 13), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa (za wyjątkiem nieruchomości będących we władaniu Agencji Nieruchomości Rolnych). W myśl art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie

nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomości wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Nr z 2010 r. Nr 243, poz. 1623)

Art. 5 ust. 1, pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należyłym stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 wraz z uzupełnieniem na lata 2004-2020 (przyjęte przez Radę Ministrów w dniu 21.09.2004 r.)

Głównym celem strategicznym jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów w Polsce poprzez m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywną ochronę zabytków. Wśród kierunków działań wymieniono kompleksową rewaloryzację obiektów zabytkowych, ich adaptację na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, społeczne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości,

promocję potencjału kulturowego regionów.

Instrumentem realizacji strategii jest Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”. Wśród najważniejszych celów strategicznych państwa z sferze ochrony zabytków wymieniono:

- przygotowanie skutecznego systemu prawno-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami,
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa,
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służb konserwatorskich,
- intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zachowania zabytków nieruchomych.

5.1.2. Założenia do krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Opracowanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest ustawowym obowiązkiem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Tezy do dokumentu, które wyznaczają ramy opracowania, zostały sporządzone w 2004 r. na zlecenie Generalnego Konserwatora Zabytków. Wśród nich, na szczególną uwagę zasługują zapisy odnoszące się odpowiednio do działań o charakterze systemowym, dokumentowania, monitorowania, standaryzacji metod działania oraz edukacji. Wśród celów i kierunków działań wymienia się m.in.:

- pełną ocenę stanu krajowego zasobu zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych,
- udoskonalenie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- zorganizowanie systemu służb dla monitorowania stanu dziedzictwa kulturowego,
- kształcenie społeczeństwa w duchu poszanowania dla autentyczności oraz wartości materialnych i niematerialnych wspólnego, wielokulturowego dziedzictwa,
- stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki nad zabytkami.

Program ma na celu również uporządkowanie działań w sferze ochrony poprzez wskazanie podstawowych zasad konserwatorskich:

- 1) zasada *primum non nocere*,
- 2) zasada maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
- 3) zasada minimalnej, niezbędnej ingerencji (powstrzymanie się od działań niekoniecznych),
- 4) zasada, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to) co na oryginał działa niszcząco,
- 5) zasada czytelności i odróżnialności ingerencji,
- 6) zasada odwracalności metod i materiałów,
- 7) zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

W opracowanym projekcie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określony został cel główny, jakim jest wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków. Celowi głównemu przyporządkowano cele szczegółowe i kierunki działania.

1. Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce. Cel ten będzie realizowany

poprzez:

- porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych,
- przygotowanie ratyfikacji *Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego*,
- wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych,
- wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego,
- opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych,
- opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków,
- kontynuacja badań w ramach AZP na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego.

2. Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków. Cel ten będzie realizowany poprzez:

- zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach,
- wypracowanie standardów pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną,
- podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków,
- merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.

3. Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji. Cel ten realizowany będzie poprzez:

- przygotowanie ratyfikacji *Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa*, Faro 2005,
- wspieranie budowania świadomości społecznej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych,
- promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu,
- zwiększenie dostępu do zasobu dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1. Strategia rozwoju województwa warmińsko-mazurskiego

Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2020 przyjęta została Uchwałą Nr XXXIV/474/05 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 31 sierpnia 2005 r.

Strategia określa uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju województwa. Ustalenia zawarte w cyt. dokumencie stanowią podstawę do sporządzenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa, przez co mają bezpośredni wpływ na zachowanie i poprawę jakości krajobrazu kulturowego. Zakłada konieczność wyznaczenia w planie zagospodarowania przestrzennego terenów o wyjątkowych walorach środowiska kulturowego, które należy wesprzeć pakietem pomocy ułatwiającej wykorzystanie tego czynnika. Wsparcie powinno objąć, z jednej strony rewitalizację obiektów, a z drugiej, przedsiębiorczość budowaną na

wykorzystaniu tego sektora, szczególnie w turystyce.

W przeprowadzonej analizie SWOT wymieniono jako znaczące dla rozwoju województwa bogactwo kulturowe i etniczne.

W ramach celu strategicznego „Turystyka wiodącą dziedziną gospodarki Warmii i Mazur” określone zostały trzy cele operacyjne i działania, odnoszące się wprost do obiektów zabytkowych:

- stałe badania rynku turystycznego, w tym ewidencja i badania wszystkich kategorii zabytków (w celu rozwoju, konserwacji, rewaloryzacji i zagospodarowania),
- wyeksponowanie specyfiki i wypromowanie tradycji regionu, opracowanie szerokiej i urozmaiconej oferty turystycznej opartej o tradycje wydarzeń historycznych w regionie, posiadane obiekty zabytkowe i regionalną kuchnię,
- wsparcie inicjatyw lokalnych (w tym mniejszości narodowych) w tworzeniu placówek muzealnych, izb regionalnych, kolekcji oraz promocję miejsc historycznych.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego przyjęty został przez Sejmik Województwa Warmińsko-Mazurskiego Uchwałą Nr XXXIII/505/02 z dnia 12 lutego 2002 r.

W rozdz. IV „Polityka zagospodarowania przestrzennego województwa”, pkt 1 „Zasady zagospodarowania przestrzennego”, wśród zasad ochrony i utrzymania w równowadze środowiska przyrodniczego oraz ochrony wartości kulturowych wymieniono m.in.:

- ochronę dziedzictwa kulturowego i historycznego jako filaru turystyki,
- otoczenie szczególną troską obiektów zabytkowych o randze krajowej i międzynarodowej, a także obiektów o mniejszej randze lecz decydujących o odrębności regionalnej,
- przywrócenie zespołom staromiejskim ich historycznego charakteru (rewaloryzacja),
- zachowanie historycznej zabudowy wiejskiej z układem drożnym oraz zabytkowych układów pałacowych, dworskich i parkowych,
- respektowanie w zagospodarowaniu przestrzennym bezkonfliktowego wkomponowania zabudowy w przestrzeń historyczną.

W punkcie 2 „Kierunki zagospodarowania przestrzennego” przedstawiono główne kierunki ochrony środowiska kulturowego. Ustalono objęcie szczególną ochroną miast historycznych oraz zespołów kulturowych, tj. miejsc koncentracji obiektów zabytkowych poza miastami. Wśród nich wyróżniono zespoły pałacowo-parkowe w Galinach i Łabędniku, które służą lub mogą służyć rozwojowi wysokiej klasy bazy turystycznej.

Rozwiązanie problemów w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze województwa będzie obejmowało głównie:

- działania ochronne i zabezpieczające, a także określenie ich wartości,
- opracowanie strategii działań zmierzających do skutecznej i ciągłej ochrony, prawidłowego ich zagospodarowania i wypromowania,
- usystematyzowanie istniejących opracowań dotyczących krajobrazu kulturowego na fragmentach byłych

województw włączonych w granice nowego regionu, dokonanie ich oceny według jednolitych kryteriów oraz uzupełnienie braków,

- przystosowanie obiektów zabytkowych do nowych funkcji (np. turystyka).

5.2.3. Strategia rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego

W *Strategii rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego* przyjętej Uchwałą Nr XLIII/831/10 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 28 września 2010 r. przedstawiono krótką charakterystykę najcenniejszych zabytków na terenie województwa, jako atrakcji turystycznych. Wśród architektury sakralnej wymieniono z terenu gminy Bartoszyce kościoły w Sokolicy i Łabędniku.

Wśród priorytetów i celów rozwoju turystyki w województwie wskazane zostały główne pola strategiczne, w których generują i kumulują się procesy rozwojowe i działalność w dziedzinie turystyki. Spośród produktów turystycznych województwa warmińsko-mazurskiego rekomendowanych do rozwoju, trzy bezpośrednio odnoszą się do obiektów zabytkowych:

- budowle obronne Warmii i Mazur,
- dwory i pałace Prus Wschodnich,
- turystyka religijna.

Cele strategiczne mają być realizowane poprzez cele operacyjne, m.in.:

- organizację imprez związanych z regionem i wydarzeniami historycznymi,
- pełne oznakowanie szlaków i atrakcji turystycznych,
- udostępnienie obiektów zabytkowych dla turystów,
- renowację obiektów.

5.2.4. Program opieki nad zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego

Program opieki nad zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2012-2015 przyjęty został Uchwałą Nr XIII/240/11 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 28 grudnia 2011 r.

Myślą przewodnią opracowania *Programu* było uznanie potrzeby zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego jako ważnego czynnika wpływającego na kształtowanie się tożsamości regionalnej i promocji turystycznej. Program określił stan, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami, wskazuje konieczne do wykonania zadania i sugeruje sposoby ich realizacji poprzez określenie podstawowych założeń organizacyjnych, finansowych, edukacyjnych i promocyjnych.

Podstawowe cele i zadania *Programu opieki nad zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego*:

- zespolenie i koordynacja form i metod ochrony dziedzictwa kulturowego,
- opieka nad zabytkami nieruchomymi ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i zespołów charakterystycznych dla województwa warmińsko-mazurskiego,
- opieka nad zabytkami ruchomymi,
- opieka nad zasobami muzeów,
- ochrona archeologicznego dziedzictwa kulturowego,
- ochrona dziedzictwa niematerialnego,

- praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego – rozwój turystyki, działania edukacyjne, promocyjne itp.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Obiekty zabytkowe nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków

Do najcenniejszych zabytków na terenie gminy wpisanych do rejestru zabytków należą:

BAJDYTY

PARK PAŁACOWY, XVIII w., przekształcony poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-1326 z dnia 4.03.1981 r.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

Rejestr zabytków Nr A-4118 z dnia 8.06.1999 r.

- a. stajnia, 2 poł. XIX w.**
- b. stajnia, 2 poł. XIX w.,**
- c. cielętnik, 2 poł. XIX w.,**
- d. obora, 1881 r.**

BEZLEDY

PARK PAŁACOWY, XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-1265 z dnia 6.12.1978 r.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

Rejestr zabytków Nr A-3397 z dnia 15.10.1992 r.

- a. rządcówka nr 37, pocz. XX w.,**
- b. spichlerz, 1908 r.,**
- c. chlew, pocz. XX w.,**
- d. obora 1903 r.**

BIELINY

PARK PAŁACOWY, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-1540 z dnia 13.04.1984 r.

POWOZOWNIA – nie istnieje

BORKI

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA:

Rejestr zabytków Nr A-761 z dnia 8.02.1968 r.

- a. kościół (ruina), XV w.,**
- b. cmentarz przykościelny, XV w.**

PARK DWORSKI, XVIII/XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-1416 z dnia 10.03.1983 r.

CIEMNA WOLA

PARK DWORSKI, XVIII/XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-1325 z dnia 4.03.1981 r.

DEBIANY

PARK DWORSKI, pocz. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-1564 z dnia 11.09.1984 r.

GALINY

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. WNIĘBOWZIĘCIA NMP:

Rejestr zabytków Nr A-730 z dnia 28.11.1967 r.

- a. kościół, 2 poł. XIV w., rozbud. XV w.**
- b. cmentarz przykościelny, XIV w.,**
- c. kaplica grobowa rodziny Eulenburg, 1860 r.**

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY:

Rejestr zabytków Nr A-57 z dnia 22.10.1949 r.

- a. pałac, 1589 r., przebud. poł. XVIII w., 1921 r.,**
- b. oficyna, poł. XVIII w.,**
- c. oranżeria, poł. XVIII w.,**
- d. stajnia, poł. XVIII w.,**
- e. wozownia, poł. XVIII w.,**
- f. brama, poł. XVIII w.,**
- g. park, XIX w.**

Rejestr zabytków Nr A-57 z dnia 22.10.1949 r. i Nr A-1341 z dnia 5.11.1981 r.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

Rejestr zabytków Nr A-3900 z dnia 20.06.1996 r.

- a. rządcówka nr 108, XIX/XX w.,**
- b. spichlerz, 1889 r.,**
- c. kuźnia, XIX/XX w.,**
- d. stodoła, poł. XIX w.,**
- e. stajnia, XIX/XX w.,**
- f. obora, ob. stajnia, 1914-1915 r.,**
- g. chlewnia, ob. stajnia, XIX/XX w.,**
- h. obora, ob. budynek mieszkalny, XIX/XX w.,**
- i. spichlerz, szach., 1745 r.,**

Rejestr zabytków Nr A-727 z dnia 28.11.1967 r.

- j. czworak nr 104, XIX w.**

Rejestr zabytków Nr A-911 z dnia 18.05.1968 r.

LEŚNICZÓWKA „CZARNY LAS”, 1910 r.

Rejestr zabytków Nr A-3101 z dnia 12.02.1991 r.

GLITAJNY

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór nr 4, XVIII-XIX w.,

Rejestr zabytków Nr A-1510 z dnia 23.12.1983 r. i A-4119 z dnia 27.07.1999 r.

b. park, XVIII-XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-4119 z dnia 27.07.1999 r.

JARKOWO

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

Rejestr zabytków Nr A-4226 z dnia 15.10.1992 r.

a. dwór nr 30, XIX/XX w.,

b. dom mieszkalny nr 32, pocz. XX w.,

c. budynek gospodarczy wielofunkcyjny (stajnia, spichlerz, obora, pralnia), k. XIX w.,

d. budynek gospodarczy, XIX/XX w.

e. park, XIX/XX w.,

Rejestr zabytków Nr A-4226 z dnia 14.01.2003 r.

f. stodoła – nie istnieje

KRAWCZYKI

PARK PAŁACOWY, poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-1547 z dnia 2.05.1984 r.

KROMARKI

PARK DWORSKI, poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-1250 z dnia 10.10.1978 r.

LUSINY

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

Rejestr zabytków Nr A-4233 z dnia 2.09.2002 r.

a. dwór nr 1, 2 poł. XIX w.,

b. park, 2 poł. XIX w.

ŁABĘDNIK

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. MB ZWYCIĘSKIEJ Z KAPLICĄ GROEBENÓW, k. XIV w., kaplica 1730 r.

Rejestr zabytków Nr A-21 z dnia 27.08.1949 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY:

a. pałac nr 12, pocz. XVIII w., przebud. 1861 r.,

Rejestr zabytków Nr A-726 z dnia 28.11.1967 r.

b. park, pocz. XVIII w., przekształcony 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-1534 z dnia 13.04.1984 r.

ŁĘG

PARK DWORSKI, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-1949 z dnia 10.10.1978 r.

ŁOJDY

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY:

a. pałac nr 1, 1887 r.,

Rejestr zabytków Nr A-39 z dnia 10.09.1949 r.

b. oficyna, pocz. XX w.,

Rejestr zabytków Nr A-39 z dnia 10.09.1949 r.

c. park, XVIII w.

Rejestr zabytków Nr A-1347 z dnia 18.01.1982 r.

MARKINY

PARK DWORSKI, XVIII w.

Rejestr zabytków Nr A-3344 z dnia 7.04.1992 r.

DOM NR 1, XVIII w.

Rejestr zabytków Nr A-758 z dnia 8.02.1968 r.

MOLWITY

PARK PAŁACOWY, XVIII/XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-1266 z dnia 6.12.1978 r.

OSIEKA

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY:

a. pałac nr 3, 1861 r.,

Rejestr zabytków Nr A-1509 z dnia 23.12.1983 r.

b. park, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-1276 z dnia 31.01.1979 r.

PARKOSZEWO

PARK PAŁACOWY, XVIII w., przekształcony XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-1941 z dnia 31.12.1953 r.

PIERSELE

PARK DWORSKI, XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-1401 z dnia 11.11.1982 r.

PILWA

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY:

Rejestr zabytków Nr A-40 z dnia 10.09.1949 r.

a. pałac (pozostały fundamenty), 2 poł. XIX w.,

b. park, 2 poł. XIX w.

PLĘSY

PARK DWORSKI, XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-1397 z dnia 11.08.1982 r.

RODNOWO

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. MB SZKAPLERZNEJ:

Rejestr zabytków Nr A-724 z dnia 28.11.1967 r.

a. kościół, poł. XIV w., przebud. 1619 r., 1676 r., wieża 1819 r.,

b. cmentarz przykościelny, XIV w.

SEDŁAWKI

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

Rejestr zabytków Nr A-4284 z dnia 26.01.2004 r.

a. dwór nr 1, 2 poł. XIX w.,

b. park, 2 poł. XIX w.

SOKOLICA

KOŚCIÓŁ PAR. P. W. ŚW. ANNY, poł. XIV-XV w.

Rejestr zabytków Nr A-127 z dnia 28.09.1953 r.

TOLKO

ZESPÓŁ PAŁACOWY:

a. pałac nr 29, k. XVI w., przebud. k. XVII w., 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków Nr A-584 z dnia 20.12.1964 r.

b. park, k. XVII w., przekształcony 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-1346 z dnia 18.01.1982 r.

c. spichlerz, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-755 z dnia 6.02.1968 r.

TRUTNOWO

DWÓR Z OTOCZENIEM, 3 ćw. XVIII w., przebud. k. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-4286 z dnia 29.01.2004 r.

WOJCIECHY

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. ANDRZEJA BOBOLI:

Rejestr zabytków Nr A-757 z dnia 7.02.1968 r.

a. kościół, XV w., rozbud. 1665 r., 1720 r., 1751 r., 1869 r.

b. cmentarz przykościelny, XV w.,

WOJTKOWO

DWÓR, 2 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-3957 z dnia 12.02.1997 r.

WYRĘBA

PARK ZE STAWEM, poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-1268 z dnia 15.12.1978 r. i 6.05.2009 r.

6.2. Wykaz obiektów zabytkowych nieruchomości znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków

ARDAPY

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

BAJDYTY

CMENTARZ EWANGELICKI / JEŃCÓW WOJENNYCH Z II WOJNY ŚWIATOWEJ, pocz. XX w.

PARK PAŁACOWY, XVIII w., przekształcony poł. XIX w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

- a. stajnia, 2 poł. XIX w.
- b. stajnia, 2 poł. XIX w.,
- c. cielętnik, 2 poł. XIX w.,
- d. obora, 1881 r.

DOM NR 11, 1 ćw. XX w.

BARCISZEWO

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

BĄSZE

CMENTARZ EWANGELICKI, poł. XIX w.

BEZLEDY

ZESPÓŁ CMENTARZA EWANGELICKIEGO:

- a. cmentarz, pocz. XIX w.,
- b. kaplica rodziny von Borck, pocz. XIX w.

PARK PAŁACOWY, XIX w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

- a. rządówka nr 37, pocz. XX w.,
- b. spichlerz, 1908 r.,
- c. chlew, pocz. XX w.,
- d. obora 1903 r.

BIELINY

PARK PAŁACOWY, 2 poł. XIX w.

SPICHLERZ FOLWARCZNY, 2 poł. XIX w.

BORKI

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA:

- a. kościół (ruina), XV w.,
- b. cmentarz przykościelny, XV w.

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

PARK DWORSKI, XVIII/XIX w.

BORKI SĘDROWSKIE

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

- a. dwór nr 2, poł. XIX w.
- b. park, poł. XIX w.

CEGLARKI

DWÓR NR 1, pocz. XX w.

CIEMNA WOLA

PARK DWORSKI, XVIII/XIX w.

DĘBIANY

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

- a. dwór nr 1, pocz. XIX w., rozbud. k. XIX w.,
- b. park, pocz. XIX w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

- a. spichlerz, 2 poł. XIX w.,
- b. spichlerzyk – lamus, 2 poł. XIX w.,
- c. budynek gospodarczy wielofunkcyjny, 2 poł. XIX w.,
- d. budynek mieszkalny, k. XIX w.,
- e. czworak nr 4, 2 poł. XIX w.

DĘBÓWKO

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

- a. dwór nr 3, poł. XIX w.,
- b. park, poł. XIX w.

DRAWA

KAPLICZKA, pocz. XX w.

GALINY

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. WNIĘBOWZIĘCIA NMP:

- a. kościół, 2 poł. XIV w., rozbud. XV w.
- b. cmentarz przykościelny, XIV w.,
- c. kaplica grobowa rodziny Eulenburg, 1860 r.

ZESPÓŁ PLEBANII:

- a. plebania nr 74, 1840 r.,
- b. budynek gospodarczy, poł. XIX w.

CMENTARZ EWANGELICKI, ob. katolicki, XIX w.

CMENTARZ EWANGELICKI I ŻYDOWSKI, XIX w.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY:

- a. pałac, 1589 r., przebud. poł. XVIII w., 1921 r.,
- b. oficyna, poł. XVIII w.,
- c. oranżeria, poł. XVIII w.,
- d. stajnia, poł. XVIII w.,
- e. wozownia, poł. XVIII w.,
- f. brama, poł. XVIII w.,
- g. park, XIX w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

- a. rządcówka nr 108, XIX/XX w.,
- b. spichlerz, 1889 r.,
- c. kuźnia, XIX/XX w.,

- d. stodoła, poł. XIX w.,
- e. stajnia, XIX/XX w.,
- f. obora, ob. stajnia, 1914-1915 r.,
- g. chlewnia, ob. stajnia, XIX/XX w.,
- h. obora, ob. budynek mieszkalny, XIX/XX w.,
- i. spichlerz, szach., 1745 r.,
- j. czworak nr 104, XIX w.

ZESPÓŁ LEŚNICZÓWKI „CZARNY LAS”:

- a. leśniczówka nr 111, 1910 r.,
- b. budynek gospodarczy, 1910 r.

GANITAJNY

DOM NR 1, 1899 r.

GILE

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

- a. dwór nr 1, 1916 r.,
- b. park, pocz. XX w.

GLITAJNY

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

- a. dwór nr 4, XVIII-XIX w.,
- b. park, XVIII-XIX w.

GLITAJNY – WARDOMY

ALEJA, pocz. XX w.

GŁOMNO

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

DWORZEC KOLEJOWY NR 14, 2 poł. XIX w.

PARK DWORSKI, k. XIX w.

GROMKI

DOM NR 19, 2 poł. XIX w.

JARKOWO

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

- a. dwór nr 30, XIX/XX w.,
- b. dom mieszkalny nr 32, pocz. XX w.,
- c. budynek gospodarczy wielofunkcyjny (stajnia, spichlerz, obora, pralnia), k. XIX w.,
- d. budynek gospodarczy, XIX/XX w.
- e. park, XIX/XX w.

KICINA

CMENTARZ EWANGELICKI, poł. XIX w.

KINKAJMY

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

KRAWCZYKI

CMENTARZ EWANGELICKI, ob. katolicki, XIX w.

PARK PAŁACOWY, poł. XIX w.

KROMARKI

PARK DWORSKI, poł. XIX w.

KRÓLE

DOM NR 1, k. XIX w.

LEJDY

ZAGRODA NR 8:

a. budynek gospodarczy, 2 poł. XIX w.,

b. stodoła, 2 poł. XIX w.

LUSINY

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór nr 1, 2 poł. XIX w.,

b. park, 2 poł. XIX w.

ŁABĘDNIK

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. MB ZWYCIĘSKIEJ Z KAPLICĄ GROEBENÓW, k. XIV w., kaplica 1730 r.

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY:

a. pałac nr 12, pocz. XVIII w., przebud. 1861 r.,

b. park, pocz. XVIII w., przekształcony 2 poł. XIX w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. rządcówka nr 14, XIX/XX w.,

b. spichlerz, poł. XIX w.

ŁĘG

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

PARK DWORSKI, 2 poł. XIX w.

ŁOJDY

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY:

a. pałac nr 1, 1887 r.,

b. oficyna, pocz. XX w.,

c. park, XVIII w.

MARKINY

PARK DWORSKI, XVIII w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. stodoła, pocz. XX w.,

b. stodoła, pocz. XX w.

DOM NR 1, XVIII w.

ALEJA LIPOWA, pocz. XX w.

MASZEWY

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

a. dwór nr 7, poł. XIX w., rozbud. pocz. XX w.,

b. budynek gospodarczy, 2 poł. XIX w.,

c. stodoła, 2 poł. XIX w.

MINTY

SZKOŁA, ob. budynek mieszkalny, świetlica, nr 19, pocz. XX w.

DOM NR 20, 1902 r.

MOLWITY

PARK PAŁACOWY, XVIII/XIX w.

ZESPÓŁ SZKOŁY, ob. zagroda nr 9:

a. szkoła, ob. dom, 1911 r.,

b. budynek gospodarczy, 1911 r.

NALIKAJMY

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. rządcówka nr 2, XIX/XX w.,

b. spichlerz – magazyn, XIX/XX w.

c. obora, XIX/XX w.,

d. obora, XIX/XX w.,

e. obora – spichlerz, XIX/XX w.,

f. obora, XIX/XX w.,

g. spichlerzyk, XIX/XX w.,

i. czworak nr 4, XIX/XX w.

h. czworak nr 8, 1906 r.,

OSIEKA

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY:

a. pałac nr 3, 1861 r.,

b. park, 2 poł. XIX w.

PARKOSZEWO

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

PARK PAŁACOWY, XVIII w., przekształcony XIX w.

PIERSELE

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. park, XIX w.

b. stajnia, 1896 r.

PILWA

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY:

- a. pałac (pozostały fundamenty), 2 poł. XIX w.,
- b. park, 2 poł. XIX w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

- a. dom robotników folwarcznych nr 1, l. 80 XIX w.
- b. dom robotników folwarcznych nr 2, k. XIX w.

PLĘSY

PARK DWORSKI, XIX w.

POŚLUSZE

DWÓR NR 1, poł. XIX w., k. XIX w.

RODNOWO

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. MB SZKAPLERZNEJ:

- a. kościół, poł. XIV w., przebud. 1619 r., 1676 r., wieża 1819 r.,
- b. cmentarz przykościelny, XIV w.

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

DOM NR 10, ob. dom kultury, 2 poł. XIX w.

DOM NR 22, ob. biblioteka, k. XIX w.

DWÓR NR 50, 1919 r.

SĘDLAWKI

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

- a. dwór nr 1, 2 poł. XIX w.,
- b. park, 2 poł. XIX w.

SOKOLICA

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P. W. ŚW. ANNY:

- a. kościół, poł. XIV-XV w.,
- b. cmentarz przykościelny, XIV w.

CMENTARZ EWANGELICKI, ob. katolicki, poł. XIX w.

DOM NR 5, 1925 r.

SOLNO

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

- a. dwór nr 6, 4 ćw. XIX w.,
- b. budynek gospodarczy wielofunkcyjny, 4 ćw. XIX w.,
- c. stajnia, 4 ćw. XIX w.

SPORWINY

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór nr 6, XIX/XX w.

b. park, XIX/XX w.,

SPYTAJNY

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

SZWARUNY

ZESPÓŁ DWORSKO-PARKOWY:

a. dwór nr 6, XIX/XX w.,

b. park, XIX/XX w.

STACJA KOLEJOWA, ob. dom mieszkalny nr 14, 1916 r.

TOLKO

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

ZESPÓŁ PAŁACOWY:

a. pałac nr 29, k. XVI w., przebud. k. XVII w., 2 poł. XIX w.,

b. park, k. XVII w., przekształcony 2 poł. XIX w.

c. spichlerz, 2 poł. XIX w.

TOLKO – SPYTAJNY

ALEJA DĘBOWO-JESIONOWA, XIX w.

TRUTNOWO

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

a. dwór z otoczeniem nr 14/15, 3 ćw. XVIII w., przebud. k. XIX w.,

b. spichlerz, k. XIX w.,

c. obora, pocz. XX w.

WAJSNORY

CMENTARZ EWANGELICKI, XIX w.

WĘGORYTY

ZESPÓŁ SZKOŁY, ob. zagroda nr 22:

a. szkoła, ob. dom, XIX/XX w.,

b. budynek gospodarczy, XIX/XX w.

ZESPÓŁ DWORSKO-FOLWARCZNY:

a. dwór nr 4, XIX/XX w.,

b. park, XIX/XX w.,

c. obora, XIX/XX w.,

d. obora, XIX/XX w.,

e. stajnia, ob. obora, XIX/XX w.,

f. stajnia, ob. obora, XIX/XX w.,

g. stodoła, XIX/XX w.

WIRWILTY

ZAGRODA NR 20 a:

- a. dom, k. XIX w.,
- b. budynek gospodarczy, k. XIX w.

WOJCIECHY

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. ANDRZEJA BOBOLI:

- a. kościół, XV w., rozbud. 1665 r., 1720 r., 1751 r., 1869 r.
 - b. cmentarz przykościelny, XV w.,
- CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

WOJKOWO

ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. dwór nr 3, 2 poł. XIX w..
- b. spichlerz, 2 poł. XIX w.

WYRĘBA

PARK ZE STAWEM, poł. XIX w.

ZAWIERSZE

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

- a. dom mieszkalny nr 1, XIX/XX w.,
- b. stajnia, XIX/XX w.,
- c. stajnia, XIX/XX w.,
- d. stajnia, XIX/XX w.

ŻYDOWO

CMENTARZ EWANGELICKI, ob. katolicki, XIX w.

6.3. Zespoły najcenniejszych zabytków ruchomych

Na terenie gminy Bartoszyce do rejestru zabytków ruchomych wpisane są trzy zespoły zabytków stanowiących wyposażenie dwóch obiektów sakralnych oraz pałacu w Galinach.

Kościół par. p.w. św. Anny wpisany został do rejestru zabytków wraz z barokowym wyposażeniem pod Nr A-127 na podstawie decyzji z dnia 28.09.1953 r.

Pałac w Galinach wpisany został do rejestru zabytków wraz z wyposażeniem na podstawie decyzji z dnia 22.10.1949 r. pod numerem rejestru A-57.

Zespół 18 zabytków ruchomych stanowiących wyposażenie kościoła par. p.w. MB Zwycięskiej wpisany został do rejestru zabytków pod Nr B-153/95 na podstawie decyzji z dnia 27.11.1995 r.

6.4. Zabytki archeologiczne

6.4.1. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków

Na terenie gminy Bartoszyce znajduje się osiem stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. Są to:

- 1) st. I w miejscowości Ardapy, ob. AZP 14-64/3 - grodzisko cyplowe z wczesnego średniowiecza wpisane do rejestru zabytków pod numerem C-220 z dnia 10.12.1996 r.,

- 2) st. I w miejscowości Bezledy, ob. AZP 12-63/1 – grodzisko półwyspowe z wczesnego średniowiecza wpisane do rejestru zabytków pod numerem C-108 z dnia 04.12.1972 r.,
- 3) st. I w miejscowości Drawa, ob. AZP 16-66/1 – grodzisko cyplowe z późnego średniowiecza wpisane do rejestru zabytków pod numerem C-216 z dnia 30.09.1996 r.,
- 4) st. I w miejscowości Galiny, ob. AZP 16-64/1 – grodzisko cyplowe wieloczołowe z wczesnego średniowiecza wpisane do rejestru zabytków pod numerem C-221 z dnia 18.12.1996 r.,
- 5) st. II w miejscowości Galiny, ob. AZP 16-64/2 – grodzisko stożkowe z późnego średniowiecza wpisane do rejestru zabytków pod numerem C-222 z dnia 18.12.1996 r.,
- 6) st. I w miejscowości Głomno, ob. AZP 12-64/1 – kurhan starożytny wraz z cmentarzem nowożytnym wpisany do rejestru zabytków pod numerem C-215 z dnia 30.09.1996 r.,
- 7) st. I w miejscowości Wirwilty, ob. AZP 14-65/1 – grodzisko z wczesnego średniowiecza wpisane do rejestru zabytków pod numerem C-217 z dnia 19.06.2011 r.,
- 8) st. I w miejscowości Duża Wola, ob. AZP 13-63/1 – grodzisko starożytne, nizinne, stożkowe wpisane do rejestru zabytków pod numerem C-214 z dnia 30.09.1996 r.

6.4.2. Wykaz stanowisk o własnej formie krajobrazowej

Na terenie gminy Bartoszyce zewidencjonowano dotychczas kilkanaście stanowisk o własnej formie krajobrazowej. Są to wymienione powyżej grodziska oraz cmentarzysko kurhanowe, wpisane do rejestru zabytków. Ponadto do stanowisk o własnej formie krajobrazowej należy zaliczyć następujące stanowiska:

- 1) st. IV w miejscowości Galiny, ob. AZP 16-64/4 – pozostałości pałacu datowanego na okres późnego średniowiecza – nowożytności,
- 2) st. IV w miejscowości Drawa, ob. AZP 16-64/4 – grodzisko lub osada datowane na okres średniowiecza,
- 3) st. I w miejscowości Bajdyty, ob. AZP 16-62/22 – grodzisko, osada obronna z wczesnego średniowiecza,
- 4) st. I w miejscowości Łabędnik, ob. AZP 15-66/5 – birytualne cmentarzysko kurhanowe datowane na wczesną epokę żelaza,
- 5) st. I w miejscowości Kiertyny Wielkie, ob. AZP 13-42/2 – kopiec ziemny,
- 6) st. II w miejscowości Kiertyny Wielkie, ob. AZP 13-42/3 – grodzisko,
- 7) st. VI w miejscowości Kiertyny Wielkie, ob. AZP 13-42/9 – kopiec, kurhan,
- 8) st. I w miejscowości Ceglarki, ob. AZP 14-64/13 – birytualne cmentarzysko kurhanowe datowane na wczesną epokę żelaza,
- 9) st. I w miejscowości Głomno, ob. AZP 12-64/1 – cmentarzysko kurhanowe datowane na epokę brązu,
- 10) st. I w miejscowości Żardyny, ob. AZP 12-64/2 - cmentarzysko kurhanowe datowane na wczesną epokę żelaza,
- 11) st. I w miejscowości Molwity, ob. AZP 11-63/1 – grodzisko półwyspowe datowane na wczesne średniowiecze,
- 12) st. XI w miejscowości Drawa, ob. AZP 16-66/11 – strażnica z okresu późnego średniowiecza.

6.4.3. Zestawienie liczbowe stanowisk archeologicznych zewidencjonowanych i wpisanych do rejestru zabytków, łącznie z ich funkcją oraz krótką analizą chronologiczną (opis koncentracji stanowisk archeologicznych – uwarunkowania fizjograficzne)

Zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23.07.2003 r., Dz. U. nr 162, poz. 1568 ze zmianami).

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Na zasób zabytków archeologicznych składają się zarówno tzw. stanowiska archeologiczne – warstwy kulturowe i obiekty archeologiczne, jak i ruchome zabytki z nich pochodzące i skarby. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r. ze zmianami) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”.

Obszar gminy Bartoszyce został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych dotychczasowych założeniach obejmuje bowiem 2 etapy badawcze: 1.kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych.

W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Na terenie gminy Bartoszyce zewidencjonowano dotychczas 254 stanowiska archeologiczne (w tym 32 stanowiska archiwalne, tj. nie rozpoznane w terenie). Do rejestru zabytków wpisanych zostało 8 stanowisk.

Według regionalizacji fizycznogeograficznej J. Kondrackiego obszar gminy Bartoszyce leży w megaregionie Niżu Wschodnioeuropejskiego, prowincji Niżu Wschodniobałtycko - Białoruskiego, podprowincji Pobrzeża Wschodniobałtyckie makroregionie Niziny Staropruskiej, mezoregionie Niziny Sępopolskiej. Jedynie południowa część znajduje się w podprowincji Pojezierza Wschodniobałtyckiego, makroregionie Pojezierza Mazurskiego, mezoregionie Pojezierza Olsztyńskiego i to ona posiada rzeźbę bardziej urozmaiconą. W pozostałej części gminy dominuje wysoczyzna moreny dennej o rzeźbie na ogół falistej lub równinnej. Największą wklęsłą formą urozmaicającą krajobraz gminy jest meandrująca dolina rzeki Łyny tworząca dość wąską dolinę. Na terenie moreny dennej dominują gliny zwałowe natomiast w dolinach rzeki Łyny i jej dopływu Pisy zalegają utwory powstałe na piaskach. Lokalnie występują również torfy (obniżenia terenu). Pod utworami czwartorzędowymi występują osady neogenu w części południowo-wschodniej, a w części północno - zachodniej osady paleogenu.

Dominującym typem gleby są gleby brunatne właściwe i kwaśne morfologiczne. Obszary dolin rzecznych zajmują mady i gleby brunatne. Dodatkowo na niewielkim obszarze spotykane są również gleby hydrogeniczne (torfowe, murszowo - torfowe i murszowate) oraz bielicowe.

Sieć hydrograficzna w gminie jest dobrze rozwinięta. Obszar całej gminy leży w zlewisku Morza Bałtyckiego. Większość terenu gminy leży w dorzeczu Pregoly natomiast jej północno - zachodnia część leży w dorzeczu rzeki Świeżej. Najdłuższą rzeką gminy jest rzeka Łyna (długość całkowita 263,7 km). Dodatkowo w skład sieci hydrologicznej wchodzi następujące rzeki: Pisa Północna, Elma, Bezleda.

Na terenie gminy znajduje się kilkanaście małych jezior, położonych w południowej części gminy o niewielkiej powierzchni i głębokości. Największym jeziorem w gminie jest jezioro Kinkajmskie o powierzchni 95,5 ha

Początki kształtowania się osadnictwa grup ludzkich na terenie gminy sięgają epoki kamienia. Pierwsze ślady bardziej ustabilizowanego osadnictwa na terenie dzisiejszej gminy Bartoszyce widoczne są w młodszej epoce kamienia - neolicie.

Neolit przynosi rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp.

Większe skupiska ludzkie z okresu neolitu na terenie gminy wiążą się z kulturą pucharów lejkowatych. Ówczesna ludność zamieszkiwała niewielkie osady, położone na łagodnych stokach wydmywnych wzniesień. Charakterystyczną cechą ludności tej kultury w zakresie obrządku pogrzebowego były monumentalne grobowce megalityczne („kujawskie”) w postaci długiego (do 130 m), trójkątnego (o podstawie do 15 m) kopca obstawionego wielkimi kamieniami. Pochówki w obudowie kamiennej znajdowały się pod nasypem grobowca.

Mniej liczne są natomiast ślady obecności na naszych terenach ludności kultury amfor kulistych rozwijającej się prawie równoległe z kulturą pucharów lejkowatych.

Z końca epoki neolitu znamy zaledwie kilka punktów osadniczych na omawianym terenie. Są to ślady bytności przedstawicieli kultury ceramiki sznurowej.

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny na omawianym terenie.

Rejon dzisiejszej gminy Bartoszyce zajęty jest wówczas przez ludność kultury zachodniobałtyjskich. Cechą charakterystyczną tej kultury jest upowszechnienie się kurhanowego obrządku pogrzebowego (cmentarzyska kurhanowe z epoki brązu znane są między innymi z okolic miejscowości Głomno), powstanie sieci osiedli obronnych, głównie wyżynnych, częste występowanie narzędzi kamiennych i kościanych obok przedmiotów z brązu, naczyń o kulistych dnach oraz gospodarka, w której istotną rolę odgrywała półdzika hodowla zwierząt.

W VII w p.n.e. rozpoczyna się na ziemiach polskich epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne. Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednoczenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. W tym okresie odnotowujemy dalszy rozwój kultury kurhanów zachodniobałtyjskich (cmentarzyska z okolic miejscowości Żardyny, Ceglarki).

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów ziem polskich przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to prawdopodobnie załamaniem się dotychczasowej sytuacji

politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrówek ludów (np. cmentarzysko w miejscowości Ardapy). Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego na większości ziemiach polskich. Jednak na terenie zajmowanym przez ludność kultury zachodniobałtyjskiej można dostrzec nieprzerwany rozwój osadnictwa i trwanie go w głąb średniowiecza.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka.

Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załężki przyszłych miast. Widoczne jest faz powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-wschodniej Wielkopolsce; sieć grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego.

Także na obszarze dzisiejszej gminy Bartoszyce osadnictwo rozwijało się również we wczesnym i późnym średniowieczu. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości, stanowiska średniowieczne i nowożytnie występujące w pobliżu obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich metrykę.

6.4.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z późniejszymi zmianami) wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Należy tutaj przypomnieć, że ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na każdego, kto zamierza realizować nowe zalesienia lub zmianę charakteru dotychczasowej działalności leśnej na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, obowiązek pokrycia kosztów badań archeologicznych oraz ich dokumentacji.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są natomiast inwestycje budowlane

i przemysłowe (zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa dróg), nielegalna eksploatacja piasek i żwirów. Istotnym zagrożeniem jest również działalność rolnicza, zwłaszcza intensywne orka.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrożają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

Również przebudowa układów urbanistycznych, ruralistycznych i założeń pałacowo-parkowych prowadzi często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym wszystkie prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółwić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie niezwykle licznych osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Dlatego dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie badań archeologicznych. Na prace archeologiczne należy uzyskać pozwolenie Warmińsko - Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie przed otrzymaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych.

Natomiast stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków objęte są ścisłą ochroną konserwatorską zgodnie z art. 7, ust. 1, Ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. nr 162, poz. 1568). Dlatego zakazuje się prowadzenia wszelkich robót budowlanych czy przemysłowych na terenie wyżej wymienionych stanowisk.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie.

7. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

7.1. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Bartoszyce zostało uchwalone przez Radę Gminy Uchwałą Nr X/52/2011 z dnia 17 czerwca 2011 r.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego, które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego, co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze i krajobrazowe, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne, jak również warunki wynikające z położenia gminy, jej powiązań administracyjnych i gospodarczych.

W tomie I „Uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego”, rozdz. V „Dziedzictwo kulturowe – zasoby i stan ochrony” przedstawiono wykaz zabytków nieruchomych i stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

W tomie II „Kierunki zagospodarowania przestrzennego”, rozdz. IV „Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej” poświęcony został w całości ochronie dziedzictwa kulturowego. Na wstępie przytoczono art. 36 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, który określa jakie działania przy zabytkach wymagają pozwolenia konserwatora zabytków oraz przedstawiono uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami. Podkreślono potrzebę zachowania dziedzictwa kulturowego, świadczącego o tożsamości regionu, a jednocześnie będącego ważnym elementem w promowaniu walorów gminy.

Poniżej przedstawiono kierunki i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego:

1. Ochrona zabytkowych założeń folwarcznych, pałaców i parków powinna polegać na:

- zachowaniu i restauracji obiektów i zespołów,
- restauracji i rekonstrukcji elementów zabytkowych układu terenu: układu komunikacyjnego, podziału funkcjonalno - przestrzennego, osi kompozycyjnych i widokowych, cieków i zbiorników wodnych,
- zachowaniu i konserwacji starodrzewu,
- usunięciu elementów zniekształcających kompozycję zieleni (np. samosiewów) i odtworzeniu elementów zniszczonych (uzupełnianie nasadzeń),
- zakazie lokalizowania na terenie założeń nowych inwestycji o charakterze uciążliwym, mogącym przyczynić się do zniszczenia zabytku, a także obiektów zasłaniających widok na zabytek, czy też dysharmonizujących z jego elementami.

2. Ochrona cmentarzy powinna polegać na:

- zachowaniu i konserwacji historycznych elementów ukształtowania terenu cmentarzy (nasypy, wały, układ alejowy, układ kwater, mogił),
- zachowaniu i konserwacji starodrzewu,
- zachowaniu i konserwacji zabytkowych nagrobków, krzyży oraz innych elementów małej architektury (ogrodzenia, bramy),
- usuwaniu elementów zniekształcających (np. samosiewny, wysypiska śmieci, wyrobiska),
- zakazie lokalizowania w ich bezpośrednim sąsiedztwie działalności o uciążliwym charakterze oraz obiektów zasłaniających widok na cmentarz, czy też dysharmonizujących przestrzennie i kompozycyjnie z ich elementami.

3. Zabytki archeologiczne:

- objęte ścisłą ochroną konserwatorską – ochrona polega na zakazie prowadzenia na terenie zabytku wszelkiej

działalności inwestycyjnej nie związanej z jego rewaloryzacją,

- stanowiska archeologiczne objęte obserwacją archeologiczną – wszelka działalność inwestycyjna na ich terenie może być prowadzona zgodnie z przepisami odrębnymi, pod nadzorem archeologicznym. W przypadku stwierdzenia reliktyw archeologicznych prace powinny być przerwane, a teren udostępniony do badań archeologicznych, których wyniki zadecydują o możliwości ich kontynuowania.

4. Realizacja kierunków będzie się odbywać poprzez:

- spełnianie wymagań ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego na podstawie przepisów odrębnych,
- realizowanie ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- ewentualne wykonanie przed rozbiórką obiektów o wartościach historyczno-kulturowych podstawowej dokumentacji historycznej zgodnie z przepisami odrębnymi.

5. Tworzenie nowych wartości kulturowych powinno się odbywać poprzez:

- przebudowę obiektów lub zespołów o obcych dla krajobrazu, otoczenia i tradycji formach,
- dostosowanie i zharmonizowanie form zabudowy i sposobu zagospodarowania przestrzeni z otaczającym krajobrazem i otaczającą zabudową poprzez odpowiednie ustalenia w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

7.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Gmina Bartoszyce nie posiada miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru całej gminy. Obowiązuje 6 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla wybranych obszarów, na łącznej powierzchni 341 ha. Trzy z nich zawierają zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa archeologicznego.

1. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów rekreacyjnych w obrębach Kinkajmy i Lubiny przyjęty Uchwałą Nr XXXV/277/1998 Rady Gminy z dnia 16.04.1998 r.

2. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego fragmentu gminy Bartoszyce w rejonie przejścia granicznego w Bezledach przyjęty Uchwałą Nr XXI/199/2000 Rady Gminy z dnia 3.10.2000 r.

3. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów przemysłowo-usługowych w obrębie geodezyjnym Jarkowo przyjęty Uchwałą Rady Gminy Nr VIII/48/2003 z dnia 4.07.2003 r.

Art. 5 ust. 2. Na terenie oznaczonym PU 1 w trakcie rozpoznania została zlokalizowana osada późnośredniowieczno-nowożytna. Wszelkie prace ziemne prowadzone na obszarze przedmiotowej osady należy poprzeć sondażowymi, archeologicznymi badaniami wykopaliskowymi, w oparciu o które określony zostanie zakres ewentualnych badań przedinwazyjnych. Prace sondażowe oraz ewentualne badania przedinwazyjne wyżej wymienione należy prowadzić w oparciu o zezwolenie Wojewódzkiego Oddziału Służby Ochrony Zabytków w Olsztynie.

4. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkaniowej w obrębach geodezyjnych Połęczce, Wawrzyny, Okopa przyjęty Uchwałą Rady Gminy Nr XV/105/2004 z dnia 29.03.2004 r.

Art. 2 Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkaniowej w obrębie geodezyjnym Okopa.

Na terenie objętym zapisem MJ+U znajduje się strefa stanowiska archeologicznego, w granicach której wszelkie prace ziemne związane z realizacją inwestycji należy prowadzić pod nadzorem archeologicznym.

Projekty realizacyjne inwestycji należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

5. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Bartoszyce dotyczący terenów zalewowych rzeki Łyny związanych z budową elektrowni wodnej w rejonie miejscowości Smolanka w gminie Sępólno przyjęty Uchwałą Rady Gminy Nr XV/106/2004 z dnia 29.03.2004 r.

6. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dotyczący terenu projektowanej elektrowni wodnej na rzece Łynie w rejonie miejscowości Szylina z obszarem zalewowym przyjęty Uchwałą Rady Gminy Nr XXVII/173/05 Rady Gminy z dnia 9.06.2005 r.

Art. 3 Ochrona dóbr kultury i turystyka: Istniejące w bezpośrednim sąsiedztwie terenów zalanych i podtopionych – stanowisko archeologiczne będzie wymagało opracowania specjalistycznego programu zabezpieczeń. Przed rozpoczęciem inwestycji należy wykonać szczegółowe badania powierzchniowe i w przypadku odkrycia stanowisk archeologicznych, które miały być zalane przeprowadzić działania ratownicze.

Inwestycje na terenie gminy Bartoszyce (na obszarach, dla których nie sporządzono miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego) wykonywane są na podstawie decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, które uzgadniane są z konserwatorem zabytków.

8. Ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy

Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Bartoszyce prezentują zróżnicowany stan zachowania.

BAJDYTY

Jako wieś szlachecka uzyskuje lokację z rąk zakonu krzyżackiego w XV w. W roku 1889 Bajdyty stanowiły własność rodu von Sydow. W skład dóbr wchodziły również folwarki w Bielinach i Leśniczówce. Na pocz. XX w. właścicielem Bajdyt jest Konrad Behrens, w 1922 r. Wilhelm Lübert. Po wojnie majątek upaństwowiony, w 1949 r. przekształcony w państwowe gospodarstwo rolne.

Najstarszym elementem zachowanego zespołu jest park założony prawdopodobnie w XVIII w. i przekształcony w stylu krajobrazowym w poł. XIX w. W północno-wschodniej części założenia parkowego, do 1945 r. stał pałac. Park zajmuje obszar ok. 14 ha. Główna oś przebiega na linii północ – południe. W części wschodniej rozległy staw, granica zachodnia wyznaczona przez naturalne ukształtowanie terenu (strome skarpy). W centralnej części parku znajduje się zespół pomnikowych dębów. Obiekt po rewaloryzacji, utrzymany w dobrym stanie.

Najstarsze zabudowania części gospodarczej założenia wzniesione zostały w 2 poł. XIX w. Z tego okresu zachowały się: obora, cielętnik i dwie stajnie. Budynki murowane, usytuowane równolegle do siebie, użytkowane, utrzymane w dobrym stanie.

BEZLEDY

Początki zespołu pałacowego w Bezledach związane są z sięgającym czasów krzyżackich majątkiem szlacheckim Beselede. W poł. XV w. jego właścicielem był Filip z Bezled. Na przestrzeni wieków majątek

przechodził w ręce różnych właścicieli. W latach 1484-1671 był w posiadaniu rodziny von Prömorck. Przez ponad 100 lat, do 1778 r. należał do rodziny von Kanitz. Najdłużej właścicielami dóbr w Bezledach, do 1945 r., byli von Oldenburgowie, którzy wielokrotnie modernizowali wzniesiony na przełomie XVII i XVIII w. pałac. O istnieniu pałacu świadczą dziś jedynie fragmenty piwnic.

Park o pow. 4,55 ha, założony w XIX w. w stylu krajobrazowym, na planie prostokąta. Drzewostan mieszany, z przewagą liściastego. Główny ciąg komunikacyjny obiega park dookoła aleją prowadzącą od szosy, dalej wzdłuż podwórza gospodarczego i odchodzącą w głąb parku, pomiędzy dwoma stawami, o łącznej powierzchni 0,17 ha. Park wymaga przeprowadzenia prac porządkowych i pielęgnacyjnych. Nie kontrolowany, nadmierny rozrost samosiewów i krzewów unieczystnił pierwotną kompozycję. Renowacji wymaga również kompleks wodny.

Zachowana zabudowa historyczna tworzy duży dziedziniec gospodarczy. W części południowo-wschodniej budynek obory z 1903 r., w części wschodniej chlewnia z pocz. XX w. i spichlerz z 1908 r., który jest najciekawszym i najlepiej zachowanym budynkiem gospodarczym.

Po wschodniej stronie drogi dojazdowej do folwarku usytuowany jest budynek dawnej rządcówki. Murowany, parterowy, nakryty dachem dwuspadowym. Obecnie częściowo przebudowany (pokrycie dachu, elewacje, wnętrze).

Usytuowana w zachodniej części podwórza stodoła, wzniesiona w konstrukcji muru pruskiego, uległa spaleni w 1996 r.

Na północ od zespołu, w odległości ok. 1,5 km na wschód od drogi Bartoszyce – Bezledy, na terenie cmentarza ewangelickiego znajduje się neogotycka kaplica grobowa rodziny von Borck z pocz. XIX w. Użytkowana do 1982 r. przez parafię rzymskokatolicką w Bezledach, obecnie niszczeje, podobnie jak otaczający ją cmentarz z zachowanymi szczątkowo nagrobkami.

BIELINY

Wieś lokowana w 1414 r. W 2 poł. XIX w. po reformach agrarnych wraz z Bajdytami i Gaśnicą dobra stanowią majątek junkierski, o łącznej powierzchni 815 ha, należący do rodziny von Sydow. W 1905 r. folwark jest już wyłączony z dóbr bajdyckich. Jego nowym właścicielem jest Franz Triebel. Po wojnie, na bazie majątku utworzono państwowe gospodarstwo rolne.

Pałac wzniesiony w 1885 r., przebudowany na pocz. XX w., znajdujący się przez szereg lat w stanie postępującej ruiny, ostatecznie został rozebrany w 1990 r. Nie przetrwała także, istniejąca jeszcze w 1983 roku powozownia.

Park założony w 2 poł. XIX w. w stylu krajobrazowym, po stronie południowej i zachodniej d. pałacu. Wśród drzewostanu dominują jesiony, lipy, dęby, wiązy. W obrębie parku, pomiędzy alejkami zbudowano trzy stawy. Przez lata nie pielęgnowany, obiekt znajdował się w stanie skrajnego zaniedbania.

Obecnie park jest własnością prywatną. Na miejscu dawnego pałacu zbudowano współczesny budynek mieszkalny, park poddano gruntownej rewaloryzacji. Usunięto drzewa obumarłe, zbędne samosiewny i krzewy, założono trawniki, renowacji poddano kompleks wodny. Zielen parkową uzupełniono nowymi nasadzeniami drzew i krzewów ozdobnych. Obiekt utrzymany w bardzo dobrym stanie.

BORKI

Kościół gotycki, wybudowany zapewne zaraz po lokowaniu wsi przez zakon w 1414 r. Jest o nim mowa w dokumentach z 1414 r., przy okazji spisywania strat, poniesionych w wojnie polsko-krzyżackiej. Zniszczony kościół odbudowano w XV w., a wieżę dobudowano w XVII w. W 1945 r. kościół spłonął. Pozostały tylko ruiny.

Otoczony cmentarzem przykościelnym, porośniętym dziczą, nie pielęgnowaną przez lata roślinnością, miejscami niedostępnym. Konieczne przeprowadzenie prac porządkowych zieleni, zabezpieczenie murów.

Park dworski, o powierzchni 4,5 ha, założony na przełomie XVIII i XIX wieku jako park krajobrazowy, przy którego zakładaniu wykorzystano już istniejący drzewostan. Posiada kształt sercowaty, skierowany wierzchołkiem w kierunku południowo-wschodnim. Jego granice wyznaczają: od południowego zachodu droga Wojciechy - Spytajny, od północnego zachodu podwórze folwarczne, od wschodu pola uprawne. Układ wnętrza nieczytelny, porośnięty samosiewami. Wśród przetrzebionego starodrzewu zachowały się pomnikowe okazy lipy drobnolistnej, dębu szypułkowego i modrzewia europejskiego. Główną oś widokową stanowiła niegdyś aleja łącząca wspomnianą wyżej drogę z dworem, od alei rozchodziła się sieć drózek, jedna z nich biegła do sadzawki, znajdującej się we wschodniej części parku. Przez park przechodzi ciek wodny, na którym, na odcinku drogi głównej wjazdowej do założenia, wzniesiono mostek z betonową balustradą. Do 1945 r. w jego północno-zachodniej części znajdował się dwór, wzniesiony w XVII w. dla Antona Brieskoma. Obiekt wymaga przeprowadzenia prac rewaloryzacyjnych.

CIEMNA WOLA

Park dworski o pow. 2,9 ha założony na przełomie XVIII i XIX w., ukształtowany w XIX w. przez ówczesnych właścicieli majątku, rodzinę Moldzio. Jest jedynym zachowanym elementem dawnego zespołu pałacowo-folwarcznego. Skomponowany na planie prostokąta. Zachodnia, północna i wschodnia granica parku obsadzona jest szpalerami lipowymi. W północnej części park przecięty jest aleją lipową biegnącą od zachodu do wschodniej granicy parku. W centralnej części założenia znajduje się niewielki staw. W drzewostanie dominuje lipa drobnolistna, brzoza, świerk. Na uwagę zasługuje ponad 450-letni dąb uznany za pomnik przyrody. Park wymaga kompleksowej rewaloryzacji.

DEBIANY

Początki wsi sięgają XIV w. Wkrótce powstał tu majątek rycerski, który na przestrzeni wieków wielokrotnie zmieniał właścicieli. W połowie XIX w. znalazł się w rękach rodziny Moldzio.

Dwór wzniesiony na pocz. XIX w., rozbudowany w k. XIX wieku. Budynek murowany z cegły, na rzucie wydłużonego prostokąta, parterowy z częściowo użytkowym poddaszem, w całości podpiwniczony. W części starszej elewacje gładkie zwieńczone gąbkowym gzymsem. Elewacje części nowszej bogato dekorowane; gzymsy, naczółki, pilastry.

Park obejmuje obszerny teren o nieregularnym kształcie na południe i południowy wschód od

zabudowy gospodarczej. Po obu stronach głównej drogi wjazdowej usytuowane są dwa stawy. Obecnie park jest zwartą grupą zieleni, zarośniętą samosiejkami, z całkowicie zatartą pierwotną kompozycją. Nielicznie zachowany starodrzew: jesiony, dęby, kasztanowce. Wokół dworu przypadkowe nasadzenia młodych drzew i krzewów.

Zespół dworsko-parkowy zaniedbany, wymaga przeprowadzenia prac remontowych i rewaloryzacyjnych. Budynki gospodarcze nieużytkowane, stopniowo popadają w ruinę. Dziedziniec porośnięty zdziczałymi krzewami i chwastami.

GALINY

Pierwsza wzmianka o Galinach pojawia się w 1336 r. W wieku XV osiedla się tu jeden z największych i najpotężniejszych rodów szlacheckich na tych terenach – von Eulenburg. Pierwsza siedziba zbudowana została w 2 poł. XV w. Była to drewniana warownia, stojąca na kamiennie-ceglanym cokole. Jej pozostałości zachowane są w skrzydle północnym zbudowanego w 1589 r. pałacu przez Botho zu Eulenburg. Gruntowna przebudowa nastąpiła w poł. XVIII w. Z tego okresu pochodzą też budynki zamykające dziedziniec – oficyna, oranżeria, wozownia i stajnia z bramą przejazdową. Kolejne zmiany nastąpiły po pożarze w 1829 r. za czasów Botho Ernsta Ludwika zu Eulenburg. Przebudowane wówczas zostało w stylu neogotyckim północne skrzydło pałacu. Zespół przeszedł gruntowną przebudowę w 1921 r. pod kierunkiem śląskiego architekta hr. Hochberga.

Główny korpus pałacu dwukondygnacyjny, częściowo podpiwniczony, z użytkowym poddaszem, nakryty dachem naczółkowym, wzniesiony na planie prostokąta z kwadratową werandą przy elewacji południowej. Skrzydło północne częściowo podpiwniczone, dwukondygnacyjne, niższe od korpusu głównego, wzniesione na planie litery „L”, nakryte dachami dwu- i trójspadowymi. Od zachodu zwieńczone wysokim szczytem wolutowym wyprowadzonym ponad połacie dachowe, flankowanym wielobocznymi wieżyczkami nakrytymi hełmami. Do szczytu przylega parterowy budynek oficyny. Detal architektoniczny w postaci profilowanych gzymsów, opasek okiennych i drzwiowych, boni narożnych.

Oficyna założona na rzucie wydłużonego prostokąta, nakryta dachem dwuspadowym z trzema powiekowymi lukarnami w każdej połaci. Otwory okienne i drzwiowe w profilowanych opaskach, zamknięte łukiem pełnym z kluczem.

Oranżeria murowana, założona na rzucie odcinka torusa, jednokondygnacyjna, nakryta dachem dwuspadowym. W elewacji frontowej cztery duże otwory (porte-fenetre) zamknięte łukiem koszowym z kluczem.

Dziedziniec od strony zachodniej zamykają bliźniacze w formie budynki stajni i wozowni, rozdzielone bramą wjazdową. Stajnia i wozownia murowane, wzniesione na planie prostokąta, dwukondygnacyjne, nakryte dachami dwuspadowymi. Naroża ujęte pilastrami, szczyty w formie esownicowych spływów zwieńczone trójkątnym naczółkiem.

Brama murowana z cegły na wysokim kamiennym cokole, nakryta dachem czterospadowym zwieńczonym ośmioboczną wieżą z latarnią. W osi środkowej szeroki otwór bramny zamknięty łukiem pełnym, nad nim kartusz herbowy.

Zespół pałacowy otoczony parkiem o powierzchni ok. 4 ha, założonym w XIX w. z inicjatywy żony ówczesnego właściciela Botho Ernsta zu Eulenburga, Malwiny Herminy Eweliny Fryderyki zu Dohno

z Gładysz. Park ukształtowany w stylu krajobrazowym, wykorzystywał naturalną rzeźbę terenu i piętrzącą się wodę przepływającą przez majątek rzeki. Z pierwotnego założenia na uwagę zasługują okazałe lipy, dęby, kasztanowce, graby. W ramach prac rewaloryzacyjnych zieleni została uzupełniona o nowe nasadzenia drzew i krzewów ozdobnych, m.in. magnolie, różaneczniki, klony palmowe, róże. Park wyposażono w elementy małej architektury.

Na południowy zachód od zespołu pałacowego rozciąga się podwórze gospodarcze. Najbliżej bramy wjazdowej, a zarazem najstarszym obiektem jest szachulcowy spichlerz z 1745 r. Pozostałe obiekty pochodzą z XIX i pocz. XX w.; kuźnia, stodoła, obora i chlewnia adaptowane na stajnie, stajnia, spichlerz z 1889 r., ob. restauracja.

Na przełomie XIX i XX w. majątek Eulenburgów obejmował terytorium 1260 ha i należał do największych posiadłości Prus Wschodnich. W pocz. 1945 r. pałac został splądrowany, wyposażenie rozkradziono, częściowo spalono. Po wojnie zespół pałacowy wykorzystywano jako ośrodek kolonijny. Nie remontowane budynki stopniowo popadały w ruinę. Zdewastowany zespół kupili w 1995 r. prywatni właściciele, którzy przeprowadzili gruntowne prace remontowo-konserwatorskie całego zespołu. Przy pomocy architektów krajobrazu zrewaloryzowano założenie parkowe. Obecnie zespół pałacowo-parkowy i folwarczny zaadaptowano na kompleks hotelowy i stadninę koni. Utrzymany w bardzo dobrym stanie.

Kościół w Galinach zbudowany w 2 poł. XIV w., rozbudowany po 1446 r. w kierunku zachodnim, wieża z ok. 1500 r. Restaurowany w latach 1856-1857. Budowla orientowana, murowana z cegły i kamienia polnego, wzniesiona na planie prostokąta z prosto zamkniętym prezbiterium i dominującą nad całością od zachodu kwadratową wieżą. Dachy kryte dachówką. Naroża oszkarpowane. Elewacje wieży zdobione tynkowanymi blendami, szczyty schodkowe. Elewacje nawy i prezbiterium rozczłonkowane ostrołukowymi otworami okiennymi. Szczyty prezbiterium, zakrystii i kruchty zwieńczone sterczynami.

Na cmentarzu przykościelnym neogotycka kaplica grobowa rodziny Eulenburg z 1860 r. Zespół sakralny zachowany w dobrym stanie.

Leśniczówka usytuowana w odległości ok. 300 m od zespołu pałacowego. Zbudowana w 1910 r., do 1945 r. należała do rodziny von Eulenburg. Obecnie siedziba Leśnictwa „Czarny Las”. Budynek murowany z cegły na poziomie parteru, otynkowany. W partii poddasza konstrukcji ryglowej z wypełnieniem ceglany. Nakryty dachem naczółkowym pokrytym dachówką. Obok leśniczówki, wzniesiony w takiej samej konstrukcji, budynek gospodarczy. Obiekty po remoncie kapitalnym, w bardzo dobrym stanie.

GLITAJNY

Zespół dworsko – parkowy.

Dwór klasycystyczny, wzniesiony na przełomie XVIII/XIX w., staraniem ówczesnego właściciela majątku Ruprechta Hammera. Zbudowany na rzucie prostokąta, podpiwniczony, na kamiennej podmurówce, murowany, jednokondygnacyjny z wysokim mieszkalnym poddaszem, nakryty dwuspadowym dachem. Na elewacji frontowej znajduje się dwukondygnacyjny ryzalit mieszczący główne wejście. Przed ryzalitem prostokątny taras i schody. Od strony wschodniej do elewacji budynku przylega wieloboczna przybudówka, a od strony elewacji parkowej niegdyś znajdowała się ażurowa weranda, po której pozostały tylko fundamenty.

Po wojnie w budynku mieściła się szkoła, od 2000 r. własność prywatna. Nieużytkowany od l. 70 XX w. dwór wymaga pilnego remontu kapitalnego.

Park krajobrazowy rozciąga się na południe od dworu, położony nad dopływem Pisy, na planie zbliżonym do trójkąta, którego podstawa stanowi południową granicę założenia. Powstał w okresie budowania dworu. Zachowany wiekowy starodrzew z przewagą lipy, dębu, klonu i grabu. Przed dworem nowe nasadzenia. Pierwotny układ zatarty. Poza parkiem zachowała się stara, prowadząca od głównej drogi do dworu, aleja. W parku przeprowadzono podstawowe prace pielęgnacyjne i porządkowe.

JARKOWO

Folwark Jarkowo założony przez piwowara bartoszyckiego Engelbrechta w miejscu wykupionej w 1895 r. części wsi Dąbrowa. Według danych adresowych z 1922 r. majątek należał do syna poprzedniego właściciela, Erwina Engelbrechta. Po wojnie przejęty przez Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, później utworzono tu państwowe gospodarstwo rolne. Dwór przeznaczony został na mieszkania lokatorskie. W 1992 r. przejęty przez Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa i wydzierżawiony.

Zespół dworski usytuowany jest przy bocznej drodze prowadzącej w kierunku wschodnim od szosy z Bartoszy do Bezled. Część dworsko-parkowa obejmuje obszar południowo-wschodni założenia. Dwór wzniesiony prawdopodobnie w dwóch etapach. Starsza parterowa część kryta dachem mansardowym, do której dostawiono na pocz. XX w. prostopadłe, dwukondygnacyjne skrzydło. Całość wzniesiona na planie litery „T”. W części parterowej, w partii poddasza szeroka, szachulcowa wystawka zamknięta eliptycznie. Część dwukondygnacyjna z wykuszem od strony wschodniej, nakryta dachem dwuspadowym z ozdobnym ażurowym rozwinięciem więźby dachowej w szczytach.

W 1999 r. zdewastowany i częściowo spalony dwór nabył prywatny właściciel, który przeprowadził remont kapitalny obiektu. Rewaloryzacji poddano również założenie parkowe. Odtworzono układ komunikacyjny, uporządkowano zielen, wprowadzono nowe nasadzenia drzew i krzewów ozdobnych. Zespół dworsko-parkowy utrzymany w bardzo dobrym stanie.

Dziedziniec folwarczny z budynkami powstałymi na przełomie XIX i XX w. założony na planie zbliżonym do kwadratu na północny zachód od zespołu dworskiego. W pierzei wschodniej parterowy dom mieszkalny, obecnie znacznie przebudowany. Pierzeję północną dziedzińca zamyka budynek inwentarski (stajnia – obora). W części zachodniej usytuowana była drewniana stodoła, obecnie nieistniejąca. Wzdłuż południowej pierzei znajduje się budynek gospodarczy, wielofunkcyjny (stajnia, spichlerz, obora, pralnia), wzniesiony na planie mocno wydłużonego prostokąta z aneksem w części zachodniej. Budynki gospodarcze utrzymane w dostatecznym stanie.

KRAWCZYKI

Park pałacowy, założony na rzucie wydłużonego prostokąta w połowie XIX wieku, gdy właścicielami majątku była rodzina von Donhoffów, po wschodniej stronie obecnie przebudowanego po pożarze i pozbawionego cech zabytkowych pałacu z XVIII w., będącego siedzibą szkoły podstawowej. Park znacznie odbiega od pierwotnej kompozycji; zatarty układ komunikacyjny, uszczuplony drzewostan, szczerkowo zachowany starodrzew.

KROMARKI

Wieś lokowana w 1404 r. Późniejszy rycerski majątek służebny o nazwie Kromargen. Według danych z 1889 r. stanowił folwark majątku Kisity, którego właścicielem była junkierska rodzina von Künheimów.

W miejscu rozebranego w latach 70.XX w. dworu wzniesiono niewielki budynek administracyjny. Park założony w poł. XIX w. w stylu krajobrazowym. Obecnie z zatartym układem komunikacyjnym, nieczytelną kompozycją, na znacznym obszarze porośniętym samosiejkami, wymaga przeprowadzenia prac porządkowych i pielęgnacyjnych.

LUSINY

Zespół dworsko – parkowy.

Dwór neoklasycystyczny z 2 poł. XIX w., gdy właścicielami majątku była rodzina Tischner. Wybudowany na rzucie wydłużonego prostokąta, możliwe, że z wykorzystaniem części murów wcześniejszej budowli, parterowy, z cegły ceramicznej na fundamentach z kamienia polnego, z mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym. W elewacji frontowej umieszczony czteroosiowy, dwukondygnacyjny ryzalit, zwieńczony trójkątnym naczółkiem. Obiekt kwalifikuje się do remontu kapitalnego. Zabezpieczono jedynie dach, pozostałe elementy w złym stanie (spękane ściany, zdjęte tynki, brak stolarki okiennej i drzwiowej). Własność prywatna.

Park otaczający dwór, założony w 2 poł. XIX w., o charakterze krajobrazowym, z aleją dojazdową, niewielką sadzawką oddzielającą front dworu od drogi, z całkowicie zatartym pierwotnym układem kompozycyjnym i komunikacyjnym, przetrzebionym drzewostanem. Park wymaga rewitalizacji.

ŁABĘDNIK

Kościół parafialny p.w. Matki Boskiej Zwycięskiej.

Parafia wspomniana w dokumentach z 1366 r. Kościół w latach 1528-1553 był filią kościoła w Sokolicy. Budowla gotycka z k. XIV w., orientowana, jednosalowa. Wzniesiony na rzucie prostokąta, bez wyodrębnionego prezbiterium, murowany z cegły i kamienia polnego w przyziemiu, z kwadratową, trójkondygnacyjną wieżą od strony zachodniej, do połowy wbudowaną w korpus kościoła. Wieżę, poprzeczną do nawy, dobudowano w pierwszej połowie XV w. Od północy dobudowana w 1730 roku prostokątna, trójprzęsłowa kaplica grobowa von Groebenów, tynkowana, z kartuszem herbowym w portalu, zbudowana wg planów Joachima Ludwika Schultheiße von Unfriedt, od strony południowej dobudowana w XVII w. prostokątna kruchta ze szczytem schodkowym. Od południa i północy budowla wzmocniona skarpami. Dach nawy wysoki dwuspadowy, dach wieży siodłowy, kruchta nakryta dachem dwuspadowym poprzecznym do nawy, z wysokim szczytem, przy południowo-wschodnim narożniku wieżyczka sześcioboczna do wysokości ścian nawy, kaplica nakryta kopulastym dachem blaszanym. Kościół restaurowany w latach 1869-1871. Obecny stan - ściany w stanie dobrym, dach kościoła remontowany w latach 90. ubiegłego wieku. Tynki kaplicy zawilgocone, z licznymi ubytkami, blaszane pokrycie dachu częściowo skorodowane. W 2013 r.

uszkodzeniu podczas wichury i gradobicia uległy nieznacznie ceglane ściany świątyni i dachówka, obecnie w trakcie naprawy.

Zespół pałacowo-parkowy.

Pałac wzniesiony na pocz. XVIII w., przebudowany w 1861 r., z zachowaniem pierwotnej formy. Siedziba rodowa von der Groebenów, którzy majątek kupili w 1694 roku od rodu von Kannacher. Pałac pozostał w rękach rodu von der Groebenów do 1945 r. Budynek wzniesiony na planie litery „L”, trójkondygnacyjny, murowany z cegły, otynkowany, nakryty dwuspadowym dachem. Do głównego korpusu budynku dostawione jest prostopadłe skrzydło boczne, parterowe. W północno-wschodniej części elewacji frontowej 5-boczna wieżyczka, przechodząca przez wysokość wszystkich kondygnacji, zwieńczona 6-połaciowym dachem wieżowym, którego wierzchołek nie przewyższa kalenicy korpusu głównego pałacu. Od strony ogrodu do pałacu przylega parterowa przybudówka z dwuspadowym dachem. Główne wejście umieszczone jest w centralnie usytuowanym frontowym ryzalicie, poprzedzone kamiennymi schodami i balustradami, które zdobią dwie kamienne figury harpii. Nad wejściem umieszczono kartusz herbowy von der Groebenów z napisem "*Fundatio Groebeniana anno 1717*". W latach 1987–1991 pałac został gruntownie odrestaurowany i jest dobrze utrzymywany. Własność prywatna.

Park krajobrazowy, o powierzchni 3,84 ha, kształcie zbliżonym do prostokąta, założony wraz z budową pałacu, przekształcony w krajobrazowy w 2 poł. XIX w., otacza pałac od północy i wschodu. Część parku, przylegająca do podwórza folwarcznego, zajmują sad i ogród warzywny. Od strony południowej uzupełnieniem parku jest zadrzewiony teren wokół stawu o pow. ok. 2 ha, usytuowany przy drodze dojazdowej do pałacu, na wysokości obszernego podjazdu przed elewacją frontową pałacu. Układ przestrzenny parku czytelny, oparty na przebiegu alei obwodowej, z zachowanym starodrzewem, w tym pomnikowy dąb szypułkowy, żywotniki, kasztanowce, sosny wejmutki. Obiekt po rewaloryzacji, utrzymany w dobrym stanie.

ŁĘG

Park o powierzchni 3,28 ha założony w XIX w. w stylu krajobrazowym z elementami regularnymi w postaci alei, na lewym brzegu rzeki Łyny. Teren obecnie niezamieszkały, brak jakichkolwiek zabudowań. Założenie parkowe bardzo zniszczone, nie pielęgnowane, ulega sukcesji naturalnej zmieniając się w zbiorowisko leśne. Nad krawędzią stoku pozostałości dawnych alei w postaci pojedynczych lip i dębów. Wśród nich drzewa o parametrach pomnikowych. Park obecnie spełnia jedynie rolę zadrzewienia ochronnego w krajobrazie podatnym na działanie czynników erozyjnych.

ŁOJDY

Zespół pałacowy.

Pałac wzniesiony przez von Negenbornów w 1887 r. w miejscu poprzedniej budowli z XVIII w. W odkupionym od mazurskiej rodziny Myśletów majątku, aż do 1945 roku mieściła się siedziba rodu von Negenborn. Wzniesiony na rzucie prostokąta z nieznacznie wysuniętymi dwukondygnacyjnymi skrzydłami bocznymi. Budynek murowany z cegły, otynkowany, podpiwniczony. Główny korpus przykryty dachem dwuspadowym, natomiast nad skrzydłami czterospadowy. Od zachodu dobudowane na pocz. XX w.

prostopadłe skrzydło boczne, przykryte dachem płaskim. Do elewacji bocznej od strony parku dostawiona drewniana weranda.

Od 2000 roku stanowi własność prywatną. Nowy właściciel gruntownie wyremontował pałac i zadbał o jego otoczenie.

Park krajobrazowy otaczający pałac, o powierzchni 6 ha, przedzielony drogą do Jurkowa na dwie części. W północnej części znajduje się staw, wokół którego prowadzi ścieżka. W parku zachowany liczny starodrzew m. in. dąb, buk czerwony, modrzew. Od strony pn.-wsch. park otoczony jest szpalerem dębowym. Część parku na południe od drogi do Jurkowa ma charakter zadrzewienia naturalnego. W części ogrodowej niewielki staw ze sztuczną wyspą i kładką. Obecnie cały zespół pałacowy utrzymany jest w bardzo dobrym stanie.

MARKINY

Pierwsza informacja źródłowa o Markinach pochodzi z 1414 r. W 1429 r. powstał tu majątek służebny. Od tego czasu jego właściciele wielokrotnie się zmieniali. Wśród wielu pruskich rodów szlacheckich tu rezydujących, w historii majątku zapisała się również polska rodzina szlachecka Gostkowskich (1806-1831). Jednak największą rolę odegrała junkierska rodzina von Bergów. Wzniesli oni w 1770 r. pałac, urządzając wokół niego rozległy park. Pałac rozbudowany w 1920 r. przez ostatniego przedwojennego właściciela, Friedricha von Berg. Po 1945 r. zrujnowany pałac został rozebrany.

Park w stylu krajobrazowym założony na planie zbliżonym do trójkąta. W parku zachowany drzewostan złożony głównie z dębów, jesionów, kasztanowców i buków. Na skutek braku pielęgnacji nastąpił znaczny rozrost samosiewów i dziczytałych krzewów, zatarty został układ komunikacyjny. Obiekt wymaga przeprowadzenia prac rewaloryzacyjnych.

MOLWITY

Park pałacowy założony na przełomie XVIII i XIX w., na rzucie prostokąta, którego dłuższy północny bok opiera się o krawędź utwardzonej drogi, otaczał spalony w 1981r. i następnie rozebrany budynek pałacu. Park zachowany w dawnych granicach, ze starodrzewem przy drogach. Porośnięty licznymi samosiewami, systematycznie prowadzona jest samowolna wycinka. Obecnie teren parku jest zaniedbany. Przetrzebiony drzewostan, układ ścieżek i alejek parkowych nieczytelny. Wymaga przeprowadzenia prac rewitalizacyjnych.

OSIEKA

Zespół pałacowo-parkowy.

Pałac wraz z parkiem tworzą kompozycyjnie jedną całość na planie zbliżonym do czworoboku, w którego kompozycję wpisane były trzy stawy. Pałac położony jest na skraju między parkiem a kompleksem gospodarczym, wzniesiony w 1861 r., przez ówczesnych właścicieli rodzinę Henke. Obiekt założony na planie zbliżonym do prostokąta, jednokondygnacyjny, o nieregularnej bryle, ze skrajnymi, obustronnymi dwukondygnacyjnymi ryzalitami, od strony głównego podjazdu trójkondygnacyjna wieża kryta czterospadowym daszkiem. Wieża i szczyty ryzalitów zdobione gzymsem arkadkowym. Podupadający zespół

zakupiła w 1993 r. osoba prywatna, która po generalnym remoncie budynku i rewaloryzacji parku utworzyła tutaj hotel i restaurację „Biały Księżę”.

Park z 2 poł. XIX w., zachowany w dawnych granicach, ze zwartą zielenią wysoką, z wyznaczonym okólnikiem dla koni, teren parku uporządkowany, z nowymi nasadzeniami, utrzymany w bardzo dobrym stanie.

PARKOSZEWO

Park pałacowy z XVIII w., przekształcony w XIX w., kiedy majątek był w posiadaniu rodziny von Bannasch (wywodzącej się ze szlachty kaszubskiej Banasiów), otaczał pałac, który obecnie nie istnieje. Teren parku zaniedbany, nie prowadzone są żadne prace porządkowe i pielęgnacyjne, liczny podrost, układ kompozycyjny zniekształcony (boisko), zatarty układ komunikacyjny, zachowany szczątkowo starodrzew, w tym pomnikowe dęby i lipa drobnolistna. Park wymaga przeprowadzenia prac rewitalizacyjnych.

PIERSELE

Park krajobrazowy, założony na pocz. XIX w. przez ówczesnych właścicieli majątku rodzinę von Bergów, otaczał dwór, który po 1945 r. został rozebrany. Park o powierzchni 3,0 ha, w tym 0,8 ha wód, zlokalizowany po południowej stronie podrzędnej drogi prowadzącej do folwarku. Przeważa drzewostan liściasty. Częściowo zachowane aleje lipowo-grabowe, które rozchodziły się od dworu promieniście, dochodzące do obwodowej alei lipowo-grabowej. Od zachodu i południa otulinę parku stanowił las. Stan zachowania dostateczny.

PILWA

Pierwszym dokumentem ukazującym układ przestrzenny majątku jest mapa von Schroettera wydana na podstawie pomiarów z lat 1796-1802, przedstawiany jako niewielki zespół zabudowań w otoczeniu kompleksów leśnych. Powstały w 2 poł. XIX w. zespół, na mapie z 1911 r. jest już w pełni ukształtowany. Jako właściciel majątku na pocz. XX w. wymieniany jest Alfred von Janson, zarządcą był Franz Gauda. Od 1932 r. właścicielem dóbr był dr Martin Janson.

Po 1945 r. na bazie majątku utworzono gospodarstwo rolne należące do PGR w Borkach. Zrujnowany pałac rozebrano w latach 70. XX w., pozostawiając fundamenty. Nie zachowały się również budynki gospodarcze.

Park o pow. 2,70 ha, na planie prostokąta, założony w stylu krajobrazowym z elementami regularnymi w postaci alei grabowych. Śladowo zachowany starodrzew. Układ przestrzenny i kompozycyjny założenia obecnie zniekształcony. Na obszarze dawnego ogrodu zlokalizowano hydrofornię, zatarciu uległ układ komunikacyjny, zmieniony i zanieczyszczony kompleks wodny. Na skutek braku pielęgnacji nastąpił rozrost samosiewów i zdziczałych krzewów oraz dawniej formowanych żywopłotów grabowych. Park wymaga gruntownej rewaloryzacji.

PLESY

Park dworski o powierzchni 4 ha, założony w poł. XIX w., gdy majątek był w posiadaniu rodziny von

Schlemmer. Park otaczał niegdyś dwór, którego fragment ruin znajduje się w części zachodniej parku. We wschodniej części w dawnym drzewostanie parkowym znajdują się dwie alejki grabowe, przecięte trzecią lipową. Drzewostan nieliczny, mieszany z przewagą lipy drobnolistnej, dębów, grabów zwyczajnych. Od południa park okala strumyk, który przepływa przez folwark. Brak układu komunikacyjnego, przetrzebiony drzewostan, zniszczone runo wskutek wypasu zwierząt. Stan zachowania zły. Park jest własnością prywatną.

RODNOWO

Kościół parafialny p.w. Matki Boskiej Szkaplerznej. Parafia powstała po lokacji wsi w 1326 r. Kościół zbudowany w poł. XIV w. Silnie przekształcony zarówno w rzucie, jak i bryle, rozbudowa w kierunku wschodnim nastąpiła w 1619 r., przebudowa całości w 1676 r., strop w 1750 r., wieża dostawiona w 1819 r., po zawaleniu się pierwotnej w czasie huraganu w 1818 r. Budowla orientowana, salowa, murowana z cegły na kamiennej podmurówce, tynkowana, oszkarpowana. Rzut na planie prostokąta bez wyodrębnionego prezbiterium, z ukośnie ściętą ścianą wschodnią. Kwadratowa wieża od zachodniej strony, prostokątna zakrystia od północy, przy ścianie południowej, na osi poprzecznej, prostokątna kruchta. Bryła zwarta, nakryta wysokim dachem trójpołaciowym, wieża nakryta dachem kopertowym, zakrystia dwuspadowym poprzecznym do nawy. W 2010 r. wymieniono poszycie dachu. Stan zachowania dobry.

SEDŁAWKI

Zespół dworsko-parkowy.

Dwór wzniesiono w 2 poł. XIX wieku, wówczas majątność należała do rodziny Puttlich. Jest budowlą jednokondygnacyjną, podpiwniczoną, murowaną z cegły na fundamentach z kamienia polnego z wysokim, częściowo mieszkalnym poddaszem, wzniesioną na planie prostokąta. Na osi elewacji frontowej posiada trójosiowy, dwukondygnacyjny, zwieńczony naczółkiem ryzalit, w który wbudowany jest obszerny taras, wsparty na czterech kolumnach. Obiekt na po remoncie kapitalnym. Własność prywatna.

Park krajobrazowy z okresu powstania dworu, o pow. 1,98 ha, założony na bazie wcześniejszego lasu, o kształcie trójkąta, obsadzony drzewami rodzimego pochodzenia – lipa, dąb, grab, klon, jesion, wiąz, z aleją lipową z późniejszego okresu – ok. 1900 r. Przez park przepływa strumień, wychodzący ze znajdującego się w pobliżu jeziora Kinkajmskiego. Przeprowadzono niezbędne prace porządkowe i pielęgnacyjne, przetrzebiono samosiewny, uzupełniono zieleń nowymi nasadzeniami.

SOKOLICA

Kościół par. p.w. św. Anny zbudowany w latach 1350-1360, opracowanie ściany wschodniej i szczytu z lat 1380-1400. Górna część wieży z przełomu XIV i XV w., południowa z XV w., w miejsce rozebranej w 1890 r. gotyckiej zakrystii powstała nowa. Budowla orientowana, murowana z cegły na niskim cokole z kamienia polnego. Rzut na planie wydłużonego prostokąta, bez wyodrębnionego prezbiterium, od zachodu na osi kwadratowa, trójkondygnacyjna wieża, przy ścianie południowej kwadratowa kruchta, od północy do korpusu przylega prostokątna zakrystia. Bryła zwarta, nakryta wysokim, stromym dachem dwuspadowym

z wysokim szczytem wschodnim. W latach 50. XX w. naprawiono mury zewnętrzne. Stan zachowania dostateczny. Remontu wymaga dach (zniszczona więźba, zużyte i nieszczelne pokrycie z dachówki).

TOLKO

Zespół pałacowy z XVI w., przebudowany pod koniec XVII w., rozbudowany w 2 poł. XIX w. Pierwotny pałac wzniesiony na rzucie kwadratu, został powiększony w kierunku wschodnim i zyskał rzut wydłużonego prostokąta. W trakcie trzeciej rozbudowy zasadnicza bryła pozostaje bez zmian, tylko przy ścianach szczytowych wzniesione są przybudówki gospodarcze. Właścicielem w tym czasie, od XV w. do 1945 roku pozostawał ród von Tettau. Budynek murowany, podpiwniczony, tynkowany, dwukondygnacyjny, dwutraktowy, nakryty wysokim czterospadowym dachem z dachówki ceramicznej. Od strony podjazdu posiada dwa symetryczne ryzality o boniowanych narożach i skromnych szczytach barokowych. W elewacji ogrodowej taras z półkolistymi schodami do ogrodu, w późniejszym czasie wzniesiono tu ażurową, drewnianą werandę. Nad wejściem znajduje się ryty w kamieniu kartusz z herbem rodowym. Remont kapitalny przeprowadzono w latach 1983-1988. Utrzymywany w dobrym stanie. Własność prywatna.

Park krajobrazowy o pow. 5,5 ha, z dwoma stawami, zawiera ślady wcześniejszego, barokowego rozplanowania. Założony w okresie drugiej rozbudowy pałacu w XVII w., obecny kształt z 2 poł. XIX w., obszar zbliżony do prostokąta. Na południowym wschodzie znajdują się dwa stawy przedzielone groblą. Z dawnych wnętrz parkowych zachowały się, obecnie zrekonstruowane, dwie aleje biegnące wzdłuż osi parku, aleja poprzeczna przecinająca park na połowę. Zachowała się także część szpalerów granicznych parku. Współcześnie zakomponowano gazony. Całość utrzymana w dobrym stanie, ogrodzona.

TRUTNOWO

Zespół dworsko-folwarczny.

Wieś stanowiła od 1362 r. do 1772 r. własność biskupów warmińskich, następnie do pocz. XIX w. była królewską. Od 1922 r. właścicielem jest Franz Masuth. Właściciel z okresu powstania zespołu nieznanym. Dwór bez cech stylowych, wzniesiony w 3 ćw. XVIII w., rozbudowany w k. XIX w. Budynek murowany z cegły ceramicznej, podmurówka kamienna, tynkowany, wzniesiony na planie prostokąta, od południa aneks niewielkiej oficyny na rzucie kwadratu, na osi elewacji wschodniej /frontowej/ płytki ryzalit wejściowy wyprowadzony w formie wystawki ponad połacie dachu, poprzedzony schodami z tarasem. Obiekt parterowy, częściowo podpiwniczony, poddasze mieszkalne, nakryty dachem naczółkowym, oficyna pod dachem dwuspadowym. W latach powojennych wprowadzono podziały wydzielające dwa niezależne mieszkania. W latach 90-tych XX w. właściciele sprywatyzowanej połowy dworu przeprowadzili remont kapitalny. Południowa część dworu i oficyna niszczeją. Ogólnie stan dostateczny.

WOJCIECHY

Kościół par. p.w. św. Andrzeja Boboli. Pierwsza wzmianka o kościele pochodzi z 1498 r. Przed reformacją należał do archidiecezji lidzbarskiej. W 1527 r. uległ zniszczeniu, odbudowany w XVI w., przebudowany i rozbudowany w 1665 r. (trójboczne zamknięcie nawy. Kruchta południowa z 1720 r., wieża

z 1751 r. Zakrystię dobudowano w 1869 r. Kościół orientowany, murowany z cegły i kamienia polnego, otynkowany. Prezbiterium nie jest wydzielone. Wzniesiony na planie prostokąta z prostokątną wieżą od strony zachodniej, na osi. Przy narożniku płn.- wsch. kwadratowa zakrystia, na ścianie południowej na osi poprzecznej prostokątna kruchta. Kościół nakryty, ciężkim w proporcjach, dachem dwuspadowym pokrytym dachówką. Wieża w górnej kondygnacji szalowana deskami, nakryta hełmem obitym blachą. Kościół odnawiany w latach 1992 (remont kaplicy), 2007, 2008 i 2009. Stan zachowania dobry.

Teren cmentarza przykościelnego uporządkowany, z alejkami, żywopłotami i nowymi nasadzeniami wśród starodrzewu.

WOJTKOWO

Dwór z 2 poł. XIX w., wzniesiony przez rodzinę Belau. Budynek na planie wydłużonego prostokąta, podpiwniczony, dwutraktowy, murowany z cegły ceramicznej, na fundamentach z kamieni polnych, jednokondygnacyjny z mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym na ściankach kolankowych. Do ściany południowej dostawiony łącznik, z którego przejście do przyległego spichlerza. Łącznik kryty dachem pulpitowym, pokryty blachą. Obiekt zaniedbany, wymaga gruntownych prac remontowych, obecnie wymieniono część poszycia dachu.

WYRĘBA

Folwark powstał prawdopodobnie w XV w. Wchodził w skład klucza majątków należących do rodziny von Tettau. Główną siedzibą pruskiej gałęzi rodu było Tolko. Wyręba była siedzibą linii bocznej rodu, noszącej nazwisko Tettau- Kraphausen. W posiadaniu rodziny folwark w Wyrębie pozostaje do 1945 r. Zespół pałacowo-parkowy założony w poł. XIX w. Zniszczony pożarem pałac, usytuowany na wschodnim skraju parku, został rozebrany po 1945 r. Park w stylu krajobrazowym z elementami regularnymi w postaci promieniście rozplanowanych alei. Utrzymany w dobrym stanie, przeprowadzono podstawowe prace porządkowe i pielęgnacyjne zieleni. Dominującym elementem w krajobrazie jest kompleks wodny o powierzchni ok. 8 ha położony po stronie północnej założenia z malowniczą, porośniętą roślinnością, wyspą pośrodku.

9. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie

Gmina Bartoszyce nie posiada opracowanego planu zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru gminy, będącego prawem miejscowym. Z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest to istotne zagrożenie dla zabytków nieruchomych. Bowiem ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony wymienionej w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Pozostałe, wpis do rejestrów zabytków, dotyczy wybranych grup obiektów, zaś uznanie za pomnik historii lub utworzenie parku kulturowego obecnie gminy nie dotyczy. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. wprowadziła w art. 7 pkt 4 dodatkową formę ochrony m. in. w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz w decyzji o warunkach zabudowy, jednakże nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o w/w decyzje, a remonty obiektów

figurujących w gminnej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają pozwolenia na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczegółowych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne.

Do istotnych zagrożeń obiektów zabytkowych na terenie gminy należy zaliczyć tzw. zagrożenia techniczne. Pierwotny układ komunikacyjny, na który nałożone są wszelkie współczesne rozwiązania drogowe, kumuluje się niekorzystnie w odniesieniu do wszelkich budowli, szczególnie zaś tych, które są obiektami zabytkowymi. Emisje gazów, zanieczyszczeń atmosferycznych, to następna z przyczyn degradujących elewacje pokryte tynkami tradycyjnymi.

Wśród istotnych zagrożeń wymienić trzeba również indywidualne postawy oraz przypisane im wartości, które dla człowieka będącego ich nosicielem są wyznacznikiem działań skutkujących decyzjami nie zawsze pomyślnymi dla substancji zabytkowej. Przejawia się to w dowolnym przerabianiu, poprawianiu budynków z naruszeniem wszelkich zasad, którym poddana jest substancja zabytkowa. Likwidacja oryginalnych elementów dekoracji architektonicznej, zdobionej stolarki okiennej i drzwiowej, wprowadzanie współczesnych materiałów budowlanych typu blacha dachówkowa w miejsce ceramicznych pokryć dachowych, okien z PCV oraz ocieplanie płytami styropianowymi, prowadzi do degradacji pojedynczych obiektów, a także całych obszarów starej zabudowy.

Do obszarów zagrożonych zaliczyć należy również dawne zespoły folwarczne. Brak nowych funkcji dla obiektów architektonicznych związanych z dawną zabudową folwarczną i niewielka możliwość wykorzystania starych budynków do nowoczesnej produkcji powoduje opuszczenie, a w konsekwencji niszczenie obiektów.

Przemiany społeczne to proces. Jego dynamika, ostrość, ukierunkowania, szczególnie te będące wynikiem globalnych zawirowań społecznych, a do takich niewątpliwie należy zaliczyć II wojnę światową, doprowadziły do wyludnienia wielu wsi i przysiółków zamieszkałych od stuleci przez ludność pochodzenia niemieckiego. Owe pustostany zasiedlono w przeciągu kilku lat różnego typu odłamami ludności rodzimej. W rezultacie pozostałości poprzednich wspólnot, jakimi są cmentarze, ulegają powolnej i zdaje się nieodwracalnej zagładzie. Brak zainteresowania zbiorowości lokalnych owymi cmentarzami nie wynikał ze złej woli, lecz był czymś naturalnym, bo w praktyce nie był nośnikiem integracyjnym grupy. Istniejące na terenie gminy cmentarze ewangelickie, to przejaw niezrozumienia wartości historycznej tych obiektów, traktowanie ich na zasadzie swój - obcy, uznania ich za rodzaj profanum. Część spełnia obecnie rolę cmentarzy katolickich (np. Galiny, Sokolica, Krawczyki), choć często historyczne nagrobki są niszczone, a na ich miejscu pojawiają się nowe pochówki. Pozostałe nieczynne cmentarze ewangelickie to dziś już przysłowiowy punkt na mapie, zapomniane, często nieczytelne w terenie, bez śladów jakichkolwiek nagrobków. Nie budzą one żadnych emocji, gdyż nie pełnią żadnej funkcji w lokalnych społecznościach.

Momentem wszak najistotniejszym są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi, gdzie często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczane. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

10. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

10.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem, Gmina Bartoszyce wykonała w 2013 r. gminną ewidencję zabytków nieruchomych i archeologicznych. Gminną ewidencję zabytków nieruchomych tworzy zbiór kart adresowych zachowanych obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz figurujących w wojewódzkiej ewidencji zabytków, zgodnie z wykazem Warmińsko-Mazurskiego Konserwatora Zabytków z 2010 roku. Gminna ewidencja będzie uzupełniana o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Gminna ewidencja zabytków będzie podlegała okresowej aktualizacji poprzez:

- wykreślaniu z ewidencji zabytków nieruchomych obiektów, które zostały rozebrane, gruntownie przebudowane i utraciły już cechy zabytkowe, uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony - w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie ewidencji zabytków archeologicznych poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań, oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Olsztynie,
- sporządzenie elektronicznej, systematycznie aktualizowanej bazy informacji o stanowiskach archeologicznych wytypowanych przez WUOZ w Olsztynie do wpisania do rejestru zabytków, w celu uwzględnienia ich w dokumentach planistycznych i inwestycyjnych gminy.

10.2. Inwentaryzacja obiektów tzw. małej architektury

Rozpoznanie terenowe i wykonanie inwentaryzacji w postaci kart adresowych obiektów tzw. małej architektury (kapliczki, krzyże przydrożne). Pomoc przy sporządzaniu wniosków przez właścicieli o wpisanie najcenniejszych obiektów do rejestru zabytków.

10.3. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

- włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach podstawowych i gimnazjach prowadzonych przez gminę,
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- publikacja folderu prezentującego najważniejsze obiekty zabytkowe na terenie gminy oraz założenie strony internetowej związanej z tą problematyką,
- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków oraz „Programu opieki nad zabytkami Gminy Bartoszyce”

na stronie internetowej Urzędu Gminy w Bartoszycach,

- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,
- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania,
- udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego,
- organizacja gminnego konkursu na najlepszego użytkownika obiektu zabytkowego.

10.4. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,
- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,
- aktywne zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych,
- określenie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane dla właścicieli obiektów wpisanych do rejestru zabytków,
- rozważenie możliwości wprowadzenia ulg podatkowych dla właścicieli obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków, warunkowane podjęciem działań zmierzających do ich zabezpieczenia i konserwacji,
- podjęcie próby rozwiązania problemu nieczynnych cmentarzy ewangelickich na terenie gminy,
- zamieszczenie na stronie internetowej Urzędu Gminy Bartoszyce informacji od Warmińsko-Mazurskiego Konserwatora Zabytków dot. prowadzenia robót budowlanych przy zabytkach:

„Główną zasadą konserwatorską podczas planowania remontu obiektu zabytkowego jest wykonanie go przy użyciu materiałów historycznie uzasadnionych, z maksymalnym zachowaniem substancji zabytkowej i minimalną w nią ingerencją, tj. obowiązuje zasada kontynuacji tradycyjnych materiałów i technologii (w zależności od konkretnego budynku- tj. kamień, cegła, drewno, szkło, dachówka ceramiczna w kolorze ceglano-czerwonym, blacha miedziana, cynkowa lub tytanowo-cynkowa, tynki, zaprawy i farby, które pozwolą na „oddychanie” muru), charakterystycznych dla okresu powstania obiektu – takie rozpoznanie winno wynikać np. z badań archiwalnych (*źródła ikonograficznych, fotograficznych, pisanych itp.*) lub badań konserwatorskich substancji zabytkowej obiektu (*dotyczy to głównie prac na elewacji, klatkach schodowych, piwnicach, werandach/balkonach, schodach, balustradach, bramach przejazdowych oraz wobec wszelkiej stolarki otworowej – okna i drzwi*) – niedopuszczalne jest stosowanie ahistorycznych materiałów budowlanych np.: stolarka otworowa wykonana z PCV, blachodachówka/gont bitumiczny, czy styropian/wełna do ocieplania zewnętrznego”.

10.5. Określenie sposobu realizacji poszczególnych celów gminnego programu opieki nad zabytkami

Z obiektów wpisanych do rejestru zabytków na terenie gminy własnością samorządu jest park pałacowy w miejscowości Krawczyki. W pałacu, który został całkowicie przebudowany, mieści się szkoła podstawowa. Podjęte zostaną działania związane z jego kompleksową rewaloryzacją, która obejmie m.in. odtworzenie układu

komunikacyjnego, uporządkowanie zieleni, renowację kompleksu wodnego, wzbogacenie gatunkowe drzewostanu parkowego nowymi nasadzeniami, wyposażenie obiektu w elementy małej architektury. Działania te poprzedzone zostaną opracowaniem stosownej dokumentacji.

Pozostałe obiekty nie są własnością samorządu, w związku z tym Gmina nie ma możliwości bezpośredniego sprawowania opieki nad nimi. Natomiast działania pośrednie, wynikające z ustawy o ochronie zabytków oraz polityki prowadzonej przez Gminę prowadzają się do:

- promowania najcenniejszych zabytków z terenu gminy,
- uwzględniania dziedzictwa kulturowego przy sporządzaniu dokumentów planistycznych,
- wspierania poczynań właścicieli obiektów zabytkowych przy działaniach związanych z ich właściwym użytkowaniem i utrzymaniem,
- kształtowania społecznej potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego (społeczni opiekunowie zabytków),
- edukacji społeczeństwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego poprzez:
 - prowadzenie i doskonalenie edukacji na rzecz ochrony zabytków na poziomie szkół podstawowych i gimnazjalnych, ze szczególnym uwzględnieniem tradycji lokalnych,
 - popularyzację wszelkiego rodzaju konkursów promujących wiedzę z zakresu szeroko pojętego dziedzictwa kulturowego.

11. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądaných zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Bartoszyce wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Gminy (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Gminy,
- dotacje,
- subwencje,

- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- Gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Gminy w Bartoszycach zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami.
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

12. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Gminy. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez radę gminy.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

13. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy **zabytkach wpisanych do rejestru zabytków** mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 ze zmianami, art. 71-83). Szczegółowe uregulowania w tym zakresie zawiera Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. Nr 112, poz. 940).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów.

Witryna internetowa: <http://www.mkidn.gov.pl>

2. Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Olsztynie

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Warmińsko-Mazurski. Dotacja może być udzielona na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (art. 74 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Witryna internetowa: <http://www.wuoz.olsztyn.pl>

3. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Warmińsko-Mazurskiego, Departament Kultury

W ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego – ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Witryna internetowa: http://bip.warmia.mazury.pl/urzed_marszalkowski/

4. Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi

W ramach działania „*Odnowa i rozwój wsi*” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.

Witryna internetowa: <http://www.minrol.gov.pl>

5. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Administracji Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje udzielane na remonty i konserwację obiektów sakralnych w zakresie wykonywania podstawowych prac zabezpieczających obiekt (bez wystroju i wyposażenia).

Witryna internetowa: <http://www.mswia.gov.pl>

6. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody.

Witryna internetowa: <http://www.wfosigw.olsztyn.pl>

Działania o charakterze strategicznym i ponadregionalnym mogą liczyć na finansowanie z Funduszy Unii Europejskiej, m.in.

- 1) Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), którego działalność koncentruje się na różnych dziedzinach, m.in. rozwój turystyki oraz inwestycje w dziedzinie kultury.
- 2) Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko na lata 2007-2013, który zgodnie z projektem Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia na lata 2007-2013 (NSRO) stanowi jeden z programów operacyjnych przy wykorzystaniu środków Funduszu Spójności i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. W ramach programu realizowanych będzie 17 osi priorytetowych, m.in. 12 – kultura i dziedzictwo kulturowe.
- 3) Norweskiego Mechanizmu Finansowego oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego na lata 2009-2014. Pomoc finansowa udzielana jest w 8 obszarach priorytetowych, w tym „Ochrona dziedzictwa kulturowego”.

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.